

Universitat de Girona
Facultat de Turisme

Màster Tesi

Model per a la creació d'un itinerari cultural:
seguint els passos de Mossé Ben Nahman

MÀSTER EN TURISME CULTURAL

Convocatòria: setembre 2013

Autora: Mariona Xirgo Carrión

Directora: Dra. Dolors Vidal Casellas

Data de lliurament: 2 de setembre de 2013

"If we had to do it all again, I would start with culture"

(Jean Monnet)

Agrair la col·laboració i el suport a totes aquelles persones

que han fet possible la realització d'aquest treball.

En especial a la Dolors Vidal, la Sílvia Planas, en Dani, l'Eva i la família.

Índex de continguts

1. INTRODUCCIÓ.....	6
1.1. Objectius	6
1.2. Metodologia	6
1.3. Estructura del document.....	7
2. APROXIMACIÓ ALS ITINERARIS CULTURALS.....	8
2.1. El turisme cultural	8
2.1.1. Breu introducció a la conceptualització del turisme cultural.....	8
2.1.2. La cultura i el turisme a Europa.....	10
2.2. Els itineraris culturals	11
2.2.1. Aproximació al concepte	11
2.2.2. La utilització de la terminologia: itineraris versus rutes	18
2.2.3. Principis metodològics per a la creació d'un itinerari cultural.....	19
2.3. Els itineraris culturals a Catalunya	30
3. LA CATALUNYA JUEVA.....	33
3.1. Breu marc de referència històrica.....	33
3.2. La Girona Jueva	35
3.3. Xarxes, institucions i equipaments a destacar	36
3.4. El context turístic.....	37
4. UNA PROPOSTA D'ITINERARI CULTURAL	43
4.1. Model per a la creació d'un itinerari cultural.....	43
4.2. Seguint els passos de Mossé Ben Nahman	49
4.2.1. A priori.....	50
4.2.2. L'itinerari	52
4.2.3. A posteriori.....	68
4.2.4. Durant tot el procés	70
5. CONCLUSIONS	71
6. BIBLIOGRAFIA	74

Índex de taules

Taula 1: Recursos turístics submarca Catalunya	40
Taula 2: Model per a la creació d'un itinerari cultural.....	49
Taula 3: Establiments d'allotjament gironins per categories, 2012.....	67
Taula 4: Establiments d'allotjament barcelonins per categories, 2012.....	67

Índex de il·lustracions

Il·lustració 1: Presència jueva a Catalunya, segles XII – XV	33
Il·lustració 2: L'Aljama.	34
Il·lustració 3: El Call de Girona.....	36
Il·lustració 4: Logotip del itinerari	52
Il·lustració 5: Localització dels recursos patrimonials de Girona, 1	55
Il·lustració 6: Localització dels recursos patrimonials de Girona, 2	56
Il·lustració 7: Localització dels recursos patrimonials de Barcelona.....	57

El call de Girona és sense dubte un dels recursos més destacats de la ciutat, així com un dels espais més bells de la capital gironina.

El treball de final de màster se m'ha presentat com una oportunitat per endinsar-me en la història de la ciutat de Girona i per a conèixer un dels seus personatges més emblemàtics des de la perspectiva dels itineraris culturals. La desconeixença sobre la temàtica i el interès per la història de Girona, m'han servit de motivació per al present treball. Tanmateix, m'ha permès endinsar-me en el món dels itineraris culturals, trepitjant només una mica, el que representa aquesta temàtica per al turisme cultural.

1. INTRODUCCIÓ

El present estudi analitza una part de la bibliografia existent sobre els itineraris culturals, recollint les aportacions de major rellevància i elaborant un model propi per a la elaboració d'aquests. Fer notori el fet que s'afegeixen també nocions que orienten a la seva gestió i control. Tanmateix, es fa una proposta d'itinerari basada en un personatge històric, Mossé Ben Nahman, i el seu lligam amb les ciutats de Girona i Barcelona.

Destacar la rellevància de les temàtiques tractades, ja que ambdues es troben presents en estudis i projectes en curs, esdevenint subjectes en període d'expansió i anàlisi.

1.1. Objectius

L'objectiu principal de l'estudi és l'elaboració d'un instrument útil per a la creació i desenvolupament d'un itinerari cultural, recollint aportacions ja formulades i afegint una part pròpia. Es pretén també que aquest model sigui aplicable en projectes que es desenvolupen actualment sobre aquesta temàtica, tals com els inclosos en la xarxa UNITWIN de la UNESCO, sobre cultura, turisme i desenvolupament. La Universitat de Girona forma part d'aquesta xarxa, pel que el present estudi podria ser útil per a futurs projectes que es duguin a terme.

Seguint en aquesta línia, afegir que la Unió Europea disposa de programes de cultura europea, en els que s'inclouen temàtiques relatives als itineraris culturals i a la història jueva, on el present estudi també podria ser de rellevància.

Com a objectiu secundari es desenvolupa una proposta d'itinerari molt subtil, basada en el model aportat i la bibliografia existent sobre Mossé Ben Nahman, un dels personatges històrics més importants de la Catalunya jueva. Denotar el seu valor històric, estudiat per nombrosos autors, i que esdevé molt interessant des d'una perspectiva turística. Al mateix temps, la proposta permet perfilar el model aportat.

1.2. Metodologia

Per tal de dur a terme l'estudi, s'ha fet una recerca bibliogràfica sobre la conceptualització i l'ús del concepte itinerari cultural. Així mateix, s'han aportat diferents elements per al desenvolupament i creació d'aquests. Sobre ambdues temàtiques, recalcar que la bibliografia és àmplia i variada, i que per tant, s'ha procedit a la selecció del treball de diferents organismes i autors considerats de major rellevància o propers al cercle de la Universitat de Girona.

Tal i com es veurà al llarg de l'estudi, un ampli ventall d'organitzacions i autors utilitzen de manera poc diferenciada els termes ruta i itinerari. Sobretot en organitzacions o temàtiques de caire turístic, l'ús que se'n fa no queda emmarcat en molts casos en les definicions establertes. Degut a la varietat d'usos que es dóna al terme, s'ha cregut convenient dedicar un apartat a analitzar algunes de les opinions i diferències entre ambdós. Afegir que al llarg del projecte s'utilitzarà sempre el mot itinerari.

Per al desenvolupament de la part conceptual de l'estudi, s'ha establert un contacte amb la càtedra UNESCO de la Universitat de Girona i amb el Patronal del Call de Girona. Gràcies al tracte amb ambdós institucions, s'ha pogut matissar i perfilar de manera més acurada la informació.

1.3. Estructura del document

L'estudi s'organitza en tres grans apartats. En el primer trobem un marc teòric on es fa referència al turisme cultural i a la conceptualització i desenvolupament dels itineraris culturals. Tanmateix, es recalca la presència d'aquets arreu del territori català, així com la importància turística que representen. Es recullen també propostes ja existents d'itineraris i rutes lligades amb la temàtica jueva.

Seguidament, es du a terme una contextualització de la història jueva de Catalunya i en especial, de Girona, emmarcada en el context de la proposta d'itinerari.

Finalment, s'aporta un model sobre creació d'itineraris culturals i una subtil proposta d'itinerari que segueix els passos d'un dels rabins més importants del país, Mossé Ben Nahman.

2. APROXIMACIÓ ALS ITINERARIS CULTURALS

2.1. El turisme cultural

2.1.1. Breu introducció a la conceptualització del turisme cultural

El turisme cultural és una pràctica creixent a nivell mundial, estretament lligada al interès que desperta el patrimoni tangible i intangible. A més de les implicacions lligades a la restauració, conservació i divulgació dels elements patrimonials, es destaquen una àmplia varietat d'enfocaments relacionats amb aquesta tipologia de turisme. Entre ells, la vessant educativa, econòmica, ocupacional, social i de desenvolupament local i regional.

La conceptualització del terme és àmplia i diversa. Richards (1996) emfatitza en el fet que el turisme cultural és un dels elements claus del "nou turisme", destinat a substituir el turisme de masses. El caracteritza el respecte i la sensibilitat vers el medi ambient i la cultura. En aquest sentit, recordar que la terminologia és relativament recent, comparada amb conceptes com turisme de masses i de negocis emprats des de fa més de cinquanta anys; el concepte de turisme cultural s'usa des de fa poc més de dues dècades. Segons l'autor, l'element que permet distingir el turisme cultural de les altres tipologies de turisme, és l'aprenentatge, ja que el turista es volca en la descoberta de la cultura de la destinació. Fent palès el fet que les dimensions de la cultura no es veuen subjectes tant sols a elements patrimonials, museus i monuments, sinó també a la cultura popular, els comportaments, els esdeveniments i el patrimoni ètnic en general. Per aquest motiu, Richards considera que aquesta forma de turisme implica el consum d'elements culturals del passat, però també els de la cultura actual i el propi "fer" de cada poble, ciutat o regió. En aquest sentit, es recalca la voluntat del turista d'experimentar la cultura, a participar i viure experiències de caire cultural, des del punt de vista intel·lectual, emocional o psicològic. Segons l'autora, el turisme cultural és una forma de turisme relacionada amb l'atracció que desperta la cultura popular, l'art, l'arquitectura, els esdeveniments festius, els museus, els béns i espais patrimonials.

Donaire (2008) identifica sis possibles tipologies per a definir el terme, ja que segons l'enfocament que s'utilitzi pot variar la seva interpretació. Un primer fa referència al "turisme culte" des de la perspectiva de l'actitud del turista, ja que l'individu cerca una experiència basada en la interpretació i lectura del codi cultural de l'espai. El "turisme de cultura", en canvi, és aquell que visita elements culturals, però que no cerca una relació amb l'espai. Aquesta tipologia, es caracteritza per la visita sistemàtica a llocs i monuments de caire

emblemàtic. La següent categoria, el “turisme patrimonial”, identifica aquells que busquen una connotació que evoqui al passat. Al mateix temps, hi ha una tipologia vinculada al patrimoni immaterial, vista per l'autor com el turisme de la cultura viva. En la penúltima, es plasma la visió econòmica del turisme cultural, ja que no es cerca l'experiència sinó l'aprofitament econòmic d'aquesta. Finalment, la darrera fa valorar la connotació simbòlica de l'espai o monument.

Tanmateix, l'autor té present quatre maneres possibles d'entendre el concepte, variant segons la perspectiva:

1. Segons la mirada de la persona que observa, diferenciant entre aquelles persones cultes i no cultes a nivell de formació i coneixement. La mirada turística de les persones cultes tendeix a conèixer i valorar més allò observat. Aquesta definició es basa en el subjecte i no l'objecte.
2. La segona definició la crea l'objecte, ja que es mostra un interès del visitant pels objectes culturals, ja siguin museus, teatres, esglésies, etc. No depèn del coneixement de l'usuari.
3. En la segona definició només es té en compte la funció estètica de l'objecte, en la línia de l'objecte amb valor cultural, on a més a més s'afegeix el valor identitari. S'entén el patrimoni com una herència del passat i de les generacions passades i les elements patrimonials es valoren com a peces anacròniques en el temps.
4. En els darrers anys s'ha incorporat un nou concepte, el de cultura viva, entès com a patrimoni immaterial. Aquesta ajuda a entendre una nova manera de veure el patrimoni, ja que plasma clarament la identitat de l'espai.

En referència a aquesta darrera definició, afegir que les declaracions de la UNESCO han ajudat a crear un imaginari col·lectiu al seu voltant i a valoraritzar-lo. En el cas català, dels set elements declarats Patrimoni de la Humanitat, dos són de cultura popular i immaterial. Un és l'exemple de la dieta mediterrània i l'altre, incorporat recentment, els castellers. Ambdós elements són clarament identitaris de les nostres costums i tradicions tot i no estar representats per elements materials que es puguin preservar.

Observant també les definicions de grans organitzacions internacionals i nacionals, tals com l'Organització Mundial del Turisme, la UNESCO, el Consell d'Europa, la Xarxa ATLAS, l'Scottish Tourist Board, l'Ente Nazionale pel Turismo, l'Australian Bureau of Tourism Research o el

Wales Tourism Board, plasmen la voluntat de definir coherentment la terminologia. Destacar la definició aportada per l'Organització Mundial del Turisme que considera el turisme cultural com un "moviment de persones per motivacions culturals, incloent-hi les rutes de formació/estudi, les arts escèniques, els itineraris culturals, els viatges a festivals, les visites a monuments i llocs històrics, i el folklore i els pelegrinatges" (ICRPC, 2009). Tanmateix, afegir la Wales Tourist Board, entitat especialitzada en turisme cultural, que també inclou "paisatges i jardins històrics, les arts amateurs i professionals". Les definicions de la UNESCO i el Consell d'Europa, giren també al voltant dels desplaçaments efectuats cap a destinacions culturals específiques, fora del lloc habitual de residència.

2.1.2. La cultura i el turisme a Europa

Richards (1996) subratlla la transcendència que el patrimoni cultural europeu ha tingut durant centenars d'anys. Actualment, representa un gran generador de turisme, fet que ha li atorga cada cop més, una importància creixent. Tanmateix, es perfila la necessitat de polítiques al voltant d'aquesta temàtica degut a l'auge econòmic i motor de canvi social que representa. L'autor també fa referència a l'auge del consum cultural arreu d'Europa, on molts organismes oficials centren les seves polítiques i estratègies de promoció en el patrimoni cultural. Aquest fet, deriva en una creixent competitivitat entre ciutats, regions i països.

A nivell històric doncs, turisme i cultura han estat sempre estretament vinculats a Europa, motivats pel ric llegat cultural i històric. Ja al segle XVII, d'on es remunta l'origen del terme "turisme", *El Gran Tour*, permetia a aristòcrates i els seus tutors, viatjar per ciutats i llocs de l'Europa occidental. Solien visitar llocs relacionats amb la cultura clàssica, tals com Itàlia, França, Alemanya i Suïssa, durant dos o tres anys. La motivació principal, era l'educació i el plaer. L'expansió del *Gran Tour* al llarg del segle XIX, va significar un punt d'inflexió segons Richards (1996). La cultura europea, deixa d'estar subjecte a la tradició cultural de l'església catòlica romana i es perceben manifestacions de diferents períodes. Moltes de les produccions culturals i patrimonials passen a incorporar-se als primers museus i aquets, es construeixen amb vista a un consum públic. En aquest sentit, afegir que l'auge de museus, exposicions i altres manifestacions adreçades al públic general, van ajudar a l'estímul del turisme a Europa.

Al llarg dels anys, el mercat turístic a Europa va anar segmentat els productes segons criteris de temps, públic, destinació i motivacions de viatge. És a finals dels anys setanta on el turisme es converteix en una indústria mundial i on comencen a sorgir les primeres reflexions, positives i negatives, al respecte. També en aquest període es comencen a dissenyar les primeres

polítiques de caire turístic, ja que cada cop es veu la importància del fenomen a nivell econòmic i social. Tot i la gran importància adquirida pel turisme de masses, on la cultura era tant sols un afegit al producte, l'especialització del mercat al pas dels anys ha permès crear noves oportunitats. Aquest fet és degut també als canvis de les pautes del consum turístic.

A tall de resum doncs, la democratització de la cultura i el creixement turístic ha derivat en un lligam entre ambdós, on espais i institucions de caire cultural apropen la dimensió cultural a visitants locals i forans.

2.2. Els itineraris culturals

Els itineraris culturals esdevenen una temàtica d'actualitat en les darreres dècades, cada cop amb més ressò i interès tant a nivell local com internacional. Són actualment motiu de debats, congressos i reunions i s'entreveuen com una gran eina per al desenvolupament territorial i turístic. Cal recalcar la importància que han adquirit molts itineraris culturals que han obtingut el reconeixement de la UNESCO, tant des d'una mirada cultural, com social, turística i econòmica.

2.2.1. Aproximació al concepte

El primer esdeveniment oficial en que es va tractar el concepte, és la reunió d'experts que es va realitzar a Madrid l'any 1994, sota el tema *Els itineraris com a part del nostre Patrimoni Cultural*. Tanmateix, cal fer notori que un any abans es va inscriure el Camí de Sant Jaume a la llista del Patrimoni Mundial. Tot i això, no constava com a *itinerari cultural o patrimonial*, estava considerat *paisatge cultural*, tal i com va ocórrer anys més tard, el 2003, amb un altre itinerari, la *Quebrada de Humahuaca* d'Argentina. No va ser fins el 2005, que es va crear una categoria específica per als *itineraris patrimonials*. Tot i que textualment traduït de les versions oficials en anglès i francès, *heritage routes* i *routes du patrimoine*, el terme es pot entendre també com a sinònim d'itinerari cultural. Cal tenir present però, que altres organitzacions com l'ICOMOS, empen la terminologia de *cultural routes* i *itinéraires culturels*, en anglès i francès respectivament.

De totes maneres, Martorell (2012) evidencia que anys abans ja s'havia tractat la temàtica amb la inscripció de la ciutat antiga de Santiago de Compostela el 1985 a la llista del Patrimoni Mundial de la UNESCO. Es fa referència a la ruta com a element cultural, traduïda per l'autor: "un extraordinario complejo de monumentos distinguidos, agrupados en torno a la tumba de Santiago el Grande, destino de las mayores ruta de peregrinaje". Per a Martorell, aquesta cita

és, sense dubte, la que precedeix la inclusió del Camí de Sant Jaume a la llista del Patrimoni Mundial i el primer antecedent de la temàtica relativa als itineraris culturals.

El Camí de Sant Jaume és doncs, el precedent que porta a debat la temàtica relativa als itineraris culturals. En els "comentaris addicionals" de l'informe de l'ICOMOS es subratlla que el Camí es diferencia de tots els béns existents de la llista del Patrimoni Mundial, ja que s'entén com una ruta de comunicació, amb les estructures i béns associats a aquesta; i no hi ha cap categoria existent on s'hi ajusti (Martorell, 2012). És per aquest motiu, que el text recomana la revisió de les directrius establertes de categorització per a que béns d'aquesta tipologia tinguin cabuda a la llista de Patrimoni Mundial.

2.2.1.1. Un primer plantejament: la UNESCO

La UNESCO és un dels principals actors que intervé en la posada en valor d'itineraris de caire únic i excepcional. El Comitè del Patrimoni Mundial, com a organisme intergovernamental representatiu dels estats que formen part de la convenció, s'encarrega de gestionar els possibles béns a inscriure's i els ja inscrits. Spottoro (2001), subratlla el caràcter universal de la UNESCO, aportant un afegit a altres organitzacions de menor abast, que vetlla dins de les seves competències, per actuar on altres no ho fan.

L'any 1987 es van plantejar els itineraris culturals com a estratègia per a fomentar el diàleg intercultural. El primer projecte, va ser la Ruta de la Seda, tot i que posteriorment es van afegir la Ruta de l'Esclau i la Ruta de l'Oliviera, cercant també la promoció del coneixement entre cultures i religions a través d'interaccions.

Com ja s'ha comentat, la primera menció a una definició va sorgir de la reunió a Madrid el 1994, que tractava sobre *Els itineraris com a part del nostre Patrimoni Cultural* dins el marc del patrimoni mundial. Ja aquí, es denotava la importància del concepte, basada en intercanvis culturals i socials entre regions i països. La conceptualització inclou també una temporalització i un espai, així com la inclusió de monuments, edificis i camins, entre d'altres. Es dóna molta importància a remarcar que el valor d'un itinerari rau en la suma dels elements que el formen, fet que li atorga el seu significat.

2.2.1.2. El Consell d'Europa i el Institut Europeu d'Itineraris Culturals

El Consell d'Europa ha donat sempre un sentit més ampli als itineraris que el d'una simple ruta física. L'any 2002, el Consell Econòmic i Social va aprovar la següent definició: “per itinerari cultural s'entén un recorregut que engloba un o varis països o regions, i que s'organitza al voltant dels temes els quals el seu interès històric, artístic o social es revela com a europeu, sigui en funció del traçat geogràfic de l'itinerari, sigui en funció del seu contingut o significat” (Consell d'Europa, 2002). Fer èmfasis en el fet que aquest els itineraris s'organitzen al voltant de temàtiques concretes i no de rutes històriques. Es cerca la creació de recorreguts sorgits d'un tema però no la recuperació d'antics itineraris històrics.

The Council of Europe Cultural Routes Programme

Diversos òrgans del Consell d'Europa ja es plantejaven a la dècada dels seixanta una forma d'il·lustrar la unitat i la diversitat europea. L'any 1987, sota recomanació de l'Assemblea Parlamentària del Consell, es va iniciar la proposta de posar en valor la ruta de l'edat mitjana on una innumerable quantitat de pelegrins d'arreu d'Europa es dirigien a Santiago de Compostela. S'entreveia la possibilitat de mostrar al continent, que al viatjar a una mateixa destinació i sota un objectiu espiritual els ciutadans es sentien part d'una família tot i tenir valors o costums diferenciades. Com ja s'ha comentat, el Camí de Sant Jaume va ser un dels grans precedents a la discussió de la temàtica relativa als itineraris culturals. El Consell d'Europa el va proclamar primer itinerari cultural europeu l'any 1987, creant un programa anomenat ***Itineraris Culturals Europeus*** (Consell d'Europa, 2002).

En una primera fase del projecte, que es va allargar des del seu inici al 1993, l'objectiu prioritari era la definició i l'estudi de la temàtica, incloent el mateix Camí de Sant Jaume, la Ruta de la Seda, la influència monàstica o l'època barroca. Es va tenir present també, la opinió d'autoritats interessades en la potencialitat del programa. La segona fase, del 1993 al 1997, es caracteritza per l'augment de recursos humans i financers, ampliant les perspectives i els reptes socials i polítics. Es va redactar una metodologia que incloïa la creació d'un comitè consultiu, un centre de recursos, una política d'informació i un programa d'itineraris pilot. La darrera i actual fase, cerca la continuació del projecte, ja sobre unes bases sòlides.

A tall de resum doncs, es cerca demostrar que “a través d'un viatge per l'espai i el temps, el patrimoni dels diferents països i cultures d'Europa contribueix a una herència cultural compartida” (Consell d'Europa, 2002).

Institut Europeu d'Itineraris Culturals

Tanmateix, cal destacar el Institut Europeu d'Itineraris Culturals. Tot i que l'àmbit d'acció més immediat es limita als països membres del Consell d'Europa, en l'actualitat, aquesta organització internacional engloba 47 països i més de 800 milions de ciutadans. El Institut es va crear l'any 1997 sota la iniciativa del Consell per a la Cooperació Cultural, tot i que no va ser fins un any més tard, el 1998, que va rebre el suport documental i la cooperació per al seu funcionament. Seguint aquesta línia, Martorell (2012) recorda que ja al 1984 l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa va donar suport al "llançament dels itineraris culturals europeus capaços de posar en evidència de forma concreta la comunitat cultural europea".

Entre els principals objectius del Institut, sobresurt la voluntat d'incrementar la consciència d'una identitat cultural europea basada en uns valors compartits. Aquests, plasmats en els itineraris culturals, permeten conèixer la història d'Europa. Així mateix, es veu en els itineraris culturals una eina d'intercanvi d'informació i experiències, cercant la promoció del diàleg intercultural per a entendre millor dita història europea. Cal tenir present que s'entén el patrimoni cultural i natural com un element per a la millora de la qualitat de vida i amb un estret lligam amb el turisme cultural i el desenvolupament sostenible.

Com ja s'ha comentat, sota el paraigües del Consell d'Europa, trobem el distintiu *Itinerari Cultural Europeu*, que engloba aquelles rutes, recorreguts i trajectes que posseeixen valors culturals i/o naturals. És el Institut doncs, el que coordina i dona assistència tècnica al desenvolupament del programa.

Referint-se al marc normatiu aplicable, fins l'any 2007 trobàvem la resolució 98(4) del 1998 sobre itineraris culturals del Consell d'Europa. Tanmateix, aquesta normativa es va reemplaçar per la resolució CM/Res (2007)12. Martorell (2012) fa notori que el principal canvi introduït és eliminar les tres categories diferenciades d'itineraris creats en la primera resolució: ruta cultural principal del Consell d'Europa, ruta cultural del Consell d'Europa i "en el marc de les rutes culturals del Consell d'Europa"; que queden substituïdes per una certificació única: Ruta Cultural del Consell d'Europa. D'aquest canvi normatiu, l'autor subratlla, entre d'altres, els següents punts:

- Es manté la característica principal de les rutes europees: definir-se al voltant d'un tema d'importància regional. Entre els camps prioritaris d'acció es destaca, la cooperació per a la investigació i el desenvolupament, els intercanvis culturals i

educatius, la pràctica i consum cultural contemporani i el desenvolupament cultural sostenible.

- La temàtica de la ruta ha de ser representativa de valors europeus i ser comuna a diferents països europeus. Tanmateix, cal que els temes siguin investigats i desenvolupats per grups multidisciplinaris d'experts, cercant un consens.
- La normativa del 2007 inclou un punt que apropa els itineraris europeus als productes turístics, ja que recalca que aquests estiguin lligats a agències i tour operadors dirigits a diferents segments de públic.

2.2.1.3. L' ICOMOS i la Carta Internacional d'Itineraris Culturals

L'**ICOMOS**, és una organització internacional no governamental fundada l'any 1965 després de l'elaboració de la Carta Internacional de la *Conservació i Restauració dels Monuments i Llocs Historicoartístics*, coneguda com a Carta de Venècia. Entre els seus objectius, cerca la “promoció de la teoria, la metodologia i la tecnologia aplicada a la conservació, protecció, realç, i apreciació dels monuments, els conjunts i els espais” (ICOMOS, 1994).

El **Comitè Internacional d'Itineraris Culturals (CIIC)** del ICOMOS, destaca per l'elaboració de la *Carta Internacional d'Itineraris Culturals*, la culminació d'una de les seves grans tasques i aprovada el 2008 a Quebec, Canadà. La *Carta* defineix els itineraris culturals com aquelles vies de comunicació, ja siguin de caire terrestre o aquàtic, caracteritzada per tenir una dinàmica pròpia específica i un rerefons històric. Aquesta via de comunicació, ha de reunir les següents condicions:

- Ser resultat o reflex de moviments de persones, béns, idees, coneixements o valors entre pobles, països, regions o continents.
- Generar intercanvi entre cultures, incloent patrimoni tangible i intangible, al llarg del temps i l'espai.
- Integar un sistema dinàmic les relacions històriques i els béns culturals.

Destaca el fet que el CIIC s'ha convertit en una de les institucions més actives pel que fa a la elaboració i documentació de teoria relacionada amb aquesta matèria. Es va constituir formalment l'any 1998 tot i que el seu origen es remunta que es va realitzar a Madrid el 1994, ja esmentada. A tall de resum, aquesta organització cerca “la identificació, l'estudi i la postada en valor de rutes o itineraris culturals i el seu significat, així com la protecció, manteniment i conservació dels seus monuments, grups d'edificis, restes arqueològiques, paisatges culturals i

espais, connectats tots ells entre sí a través de valors culturals i llaços històrics” (ICOMOS, 1996).

Subratllar que la idea d'itinerari cultural emfatitza en una concepció conjunta de béns, valoritzant els elements en conjunt, com un tot. Dits elements, la *Carta* recull que poden ser: monuments, restes arqueològiques, ciutats històriques, arquitectura, patrimoni intangible, industrial i tecnològic, obres públiques, paisatges culturals i naturals o mitjans de transport.

Aquesta perspectiva, denota el caràcter innovador i alhora complex que representen els itineraris; aportant nous valors teòrics i pràctics de la restauració, conservació i divulgació del patrimoni.

Tanmateix, evidenciar que els itineraris culturals no són entesos com simples vies de comunicació que recullen i connecten diversitat de béns patrimonials. Destaquen per ser fenòmens històrics i que no són creats per la imaginació o la idea d'unir elements similars en una ruta.

La *Carta*, inclou també uns elements definitoris del concepte, necessaris per a precisar i entendre la terminologia. En primera instància, es fa referència al context, evidenciant que qualsevol itinerari cultural s'emmarca en un espai natural i/o cultural, caracteritzant-lo i enriquint-lo. Alhora, cal que els itineraris posseeixin un contingut tangible, com a confirmació física de la seva existència. En aquest sentit, es fa referència tant a les mateixes vies de comunicació com a elements patrimonials que contribueixen a la funcionalitat física de l'itinerari. Alguns exemples són els establiments comercials, l'allotjament o el transport. De nou sorgeix la idea de valor de conjunt compartit, que com s'ha comentat, l'itinerari és la suma de diferents elements, que l'integren i al mateix temps li donen sentit. Aquest darrer fet, permet crear una identitat global, sumar interessos comuns i vincular culturalment pobles, països, regions i continents. Un altre element que defineix el concepte és el caràcter dinàmic, ja que hi ha un factor dinamitzador, un fil conductor. Aquest, sol anar lligat al factor humà, manifestat en tradicions o elements de caire intangible. Finalment, els itineraris culturals estan sempre estretament lligats al seu entorn, com a element d'influència i condicionament. Així mateix, aquest factor aporta un ambient particular, ja sigui per els elements o valors naturals o culturals (Martorell, 2012).

Tanmateix, apuntar que segons aquest autor, per a diferenciar una ruta amb valor patrimonial, d'un recorregut turístic, implica que dita ruta ha de tenir un contingut històric, un vincle cultural demostrable i una utilització determinada del territori, reflexada en un recorregut físic.

2.2.1.4. Altres aportacions

Recalcar el fet que no només les grans institucions han aportat definicions sobre la temàtica que ens ocupa. Per tant doncs, afegir que els següents autors, entre molts altres, han matisat el concepte:

Grande (2001), en el Congrés Internacional d'Itineraris Culturals celebrat el novembre del 2000 a Santiago de Compostela, emfatitza en les rutes temàtiques com a estratègia de producció del turisme cultural. Recalca el seu valor com un tot, format per els diferents punt que la integren. Aquests, serveixen per a crear un discurs cultural, sense la necessitat que existeixi un suport físic. L'autor, destaca les següents avantatges de la creació i gestió d'itineraris:

- Millora del destí amb el lligam de recursos individuals.
- Llançament al mercat de nous recursos.
- Captació de nous visitants i/o turistes → Noves motivacions.
- Noves possibilitats de màrqueting i comunicació.

Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) en l'estudi sobre la gestió dels itineraris culturals, conclouen que un itinerari és "un seguit de *sights* encadenats que poden ser visitats pel turista mitjançant un recorregut organitzat i gestionat per unes empreses o institucions determinades, o bé de forma individual condicionat per unes imatges o informacions rebudes sobre el lloc de destinació". Tanmateix, consideren en auge la rellevància dels itineraris, ja que aquests afavoreixen la preservació del patrimoni i la creació de productes turístics, permeten una millor gestió dels recursos, faciliten la comprensió de la identitat del lloc i són instruments per a la diversificació del producte. Es subratlla la importància d'una bona identificació, selecció i implicació dels actors que conformen l'itinerari, així com elements secundaris tals com l'allotjament, la restauració i el transport. Seguint aquesta línia, es recalca la necessitat d'implicar activament i efectivament els actors integrants, aplicant mecanismes de coordinació i motivació entre sectors.

En darrer lloc, destacar l'àmplia varietat de tipologies d'itineraris. Hernández (2011), els divideix de la següent manera:

1. Patrimonials
 - a. Etnològic
 - b. Històric i/o arqueològic
 - c. Natural
 - d. Camins històrics / culturals

2. Imaginades
 - a. Literàries / Cinematogràfiques / Televisives
 - b. Personatges ficticis cèlebres
 - c. Màgiques, esotèriques, mítiques, llegendàries
3. Mixtes

2.2.2. La utilització de la terminologia: itineraris versus rutes

Com ja s'ha comentat a l'apartat de metodologia, en un gran nombre d'estudis i publicacions de caire turístic s'usa indiferenciadament els termes itinerari i ruta. Tanmateix, cal tenir present que nombrosos autors s'han dedicat a subratllar la importància de la diferenciació dels conceptes.

Morère (2012), entén una ruta com un desplaçament, mentre que l'itinerari és la materialització del desplaçament. La ruta tant sols materialitza l'aspecte humà, com a activitat que actua sobre l'espai material i geogràfic del itinerari. Alhora, en una ruta el patrimoni està format per els diferents pobles o ciutats mentre que en un itinerari, el patrimoni és la pròpia ruta, el fet de viure l'experiència, viure-la, etc.

Així mateix, l'autora recorda que el terme itinerari ha tingut un sentit al llarg de la història. Ja a l'antiga Mesopotàmia i a la Roma antiga s'utilitzava el concepte en textos sobre camins, distàncies físiques i coneixement del espai geogràfic general. Després de la creació dels Itineraris Culturals del Consell d'Europa, s'ha començat a ampliar el terme de manera més general, entenent-lo també com una creació artificial vinculada a una temàtica. L'itinerari doncs, recull un conjunt de valors superior a la suma dels elements que el constitueixen i que a més, els hi dona més sentit. En aquest sentit, Morère (2012) destaca que un itinerari a part de ser un reflexa del passat que cal que sigui conservat, és també un recurs i un atractiu amb un desenvolupament cultura, econòmic i social per a desenvolupar. Als itineraris, els defineix també amb la paraula identitat i amb importància a nivell històric.

Finalment, recalcar que l'autora posa en evidència l'ús inadequat que es fa de la terminologia relativa a rutes tematitzades, ja que les entén com iniciatives creades per organismes o institucions per a promocionar un destí turístic però sense massa lligam amb la història del territori.

A tall de resum doncs, Morère (2012) emfatitza en la diferenciació entre els itineraris culturals o rutes històriques i les rutes turístico-culturals o temàtiques.

Fuentes (2011) conclou que les rutes turístiques són creades per a promoure objectius socials, culturals, polítics i econòmics concrets, tals com potenciar l'economia, la integració dels productes, la promoció de la gastronomia, etc; com a invencions turístiques promogudes per agents públics o privats. Destaca també el fet que són tematitzades i sense base històrica o científica. Alhora, aquestes rutes inclouen patrimoni cultural, fet que fa que es confongui la terminologia. Els itineraris, en canvi, tenen un valor com a conjunt i no per a cada un dels elements que els formen. L'autora es remet al principi 2 de la Declaració de Xi'an sobre la conservació del entorn de les estructures, llocs i àrees patrimonials del 2005, per concloure que el significat històric que es dona a un circuit pot ser en molts casos el factor determinant per distingir un itinerari cultural d'una ruta turística.

2.2.3. Principis metodològics per a la creació d'un itinerari cultural

A continuació es recullen diferents eines i idees metodològiques per a la creació d'un itinerari cultural, afegint elements de gestió d'aquest. Tal i com ocorre al analitzar les possibles definicions del concepte, són moltes les idees i punts a tenir en compte. Com ja s'ha comentat, recalcar que s'ha recollit el treball de diferents organismes i autors, cercant aquells de major rellevància i els de proximitat amb el cercle de la Universitat de Girona. Aquest anàlisi, permetrà veure a grans trets com està l'estat de la qüestió.

En primer lloc, citar al Comitè Internacional d'Itineraris culturals, ICOMOS. Aquest organisme, té elaborada una fitxa d'identificació d'un itinerari cultural que consta dels següents punts:

1. Denominació del itinerari.
2. Tipologia d'utilització (funció) del mateix.
 - a. Us principal: peregrinatge religiós, comercial, estratègic, gestió política i administrativa del territori, etc.
 - b. Usos secundaris, en el seu cas.
 - c. Altres usos induïts, en el seu cas.
 - d. Utilització anterior i actual, en els seus respectius casos.
3. Regions i/o Estats actualment inclosos en el itinerari.
4. Naturalesa física del itinerari.
 - a. Terrestres: camí empedrat o de terra, sender, etc. Estat de conservació, en la seva integritat o per trams.
 - b. Marítima.
 - c. Fluvial.

- d. Lacustre.
- e. Mixta.
5. Recorregut de l'itinerari (incloure mapa amb especificacions dels límits espacials), autenticitat del mateix, descripció del corresponent àmbit geogràfic.
6. Extensió aproximada (en Km o milles nàutiques).
7. Mitjans de transport i formes de locomoció utilitzats per als desplaçaments (a peu, camells, carros, naus, etc; viatges individuals, en grup, privats, organitzats per entitats comercials, religioses, etc).
 - a. Històrics.
 - b. Actuals, en el seu cas.
8. Periodicitat d'utilització, ritme i duració dels desplaçaments històrics i actuals (indicar mesos, setmanes, dies, èpoques de l'any, etapes, etc)
9. Eixos fonamentals del itinerari.
10. Fites i etapes principals del recorregut (ciutats, ports, etc).
11. Senyals, marques, signes, símbols del camí i el recorregut (vestigis físics, fonts, senyalització, ponts, hospitals, pobles, duanes, centres urbans, etc). Relació breu, ja que més endavant s'inclou un punt més detallat.
12. Punts d'abastiment, reparacions i descans.
13. Marc històric i fets rellevants en la configuració del itinerari.
14. Període d'utilització.
 - a. Històric.
 - b. Actual, en el seu cas.
15. Significat del itinerari
 - a. Caràcter representatiu (d'una cultura o civilització, d'una religió, de la gestió d'un territori, etc).
 - b. Caràcter evocador (d'una cultura o civilització pretèrita, d'una religió, etc).
 - c. Altres.
16. Simbologia.
17. Rituals rellevants.
18. Valors suggestiu.
19. Dinàmiques que ha generat. El valor cultural d'un itinerari es pot mesurar tant per les dinàmiques (comercials, filosòfiques o religioses) que es poden haver generat (transferència de béns i productes, coneixements, saber, i habilitats de caràcter pràctic), com per el significat simbòlic que representa per a qui l'utilitza (o per a qualsevol que pugui haver-lo utilitzat o per a qui l'itinerari constitueix un referent).

20. Continguts patrimonials (relació, descripció i valoració dels elements testimonials dels intercanvis produïts) per països o zones:
 - a. Continguts materials: elements de patrimoni físic (antropològics, etnogràfics, arqueològics, arquitectònics, etc).
 - b. Continguts culturals de caràcter immaterial o espiritual: patrimoni intangible.
 - c. Continguts ambientals: paisatge cultural, incidència del paisatge natural, etc.
 - d. Titularitat, gestió i protecció jurídica dels béns integrants del patrimoni.
 - e. Estat de conservació, autenticitat i integritat de dits béns.
21. Grau d'implicació de les poblacions incloses en l'àmbit del itinerari en la valoració i conservació del mateix (òptim, mitjà, mínim, nul).
22. Grau d'implicació de les autoritats del corresponent país en la valoració i conservació del itinerari. Possibilitat de promoure el seu interès.
23. Altres itineraris de caràcter similar.
24. Referències (històriques, culturals, religioses, etc.)
25. Estudis i investigacions realitzats i en curs.
26. Bibliografia.
27. Fotografies.

Tanmateix, a part del treball realitzat per les grans organitzacions, cal tenir presents les aportacions dels autors:

Martorell (2012) va dedicar la seva tesi doctoral a estudiar els itineraris culturals des de la perspectiva del Patrimoni Mundial de la UNESCO. L'autor sosté que per a la construcció d'un model d'itinerari, cal en primera instància, definir els elements que integren dit model:

1. Pobles i cultures.
2. País, països, regions i continents.
3. Patrimoni tangible.
4. Patrimoni intangible.
5. Períodes de temps.
6. Propietat de generar relacions.
7. Connectivitat.
8. Vies de comunicació:
 - a. Físicament determinats (existència d'una via de comunicació de clara estructura física).

- b. Mixtes (trams amb traçat física concret i trams on no hi ha modificacions del medi físic).

L'autor destaca també els diferents processos que ocorren en un itinerari cultural, entesos com a relacions entre els elements anteriorment citats:

1. Moviments interactius de persones.
2. Intercanvis multidimensionals, múltiples i recíprocs:
 - a. De coneixements
 - b. De valors
3. Sistema dinàmic.

Cal tenir present, que per a la bona gestió d'un itinerari la planificació s'ha de realitzar d'una manera conjunta, ja que qualsevol acció en un element repercutirà en tota la resta. La gestió doncs, ha de ser integrada. Tot i això, el disseny dels models de gestió varien segons l'estructura administrativa de cada país. La Carta del ICOMOS recull textualment que es requereix "una coordinació transversal que garanteixi la conjunció de les polítiques relatives a la protecció, l'ús i conservació, a la ordenació del territori, al desenvolupament sostenible i al turisme". Plantejant doncs, "la necessitat d'elaborar projectes concertats que assegurin el desenvolupament a escala nacional –en el marc local, comarcal, provincial, etc- i internacional, així com plans específics de gestió que incloguin la protecció contra els desastres naturals i tot tipus de riscos que puguin causar impactes negatius en l'autenticitat i la integritat dels valors de l'itinerari cultural, i per tant, en el seu significat". Tenint present aquestes grans idees centrals, Martorell (2012) concreta unes pautes d'acció més acotades:

1. Coordinació: cal que les accions d'un mateix itinerari estiguin coordinades entre sí.
2. Diagnòstic: sobre l'estat de conservació dels elements del itinerari i del seu conjunt. Indispensable a prèvies intervencions.
3. Investigació científica: creació d'equips d'investigació multidisciplinaris, ús d'instruments metodològics comuns i mecanismes de coordinació. Tot i actuar en punts concrets del itinerari, cal tenir present sempre el valor conjunt d'aquest.
4. Inventari i registre: protocols comuns per als sistemes de inventariat i registre incloent informació dels períodes històrics de la ruta, les manifestacions intangibles, els serveis al viatger, etc.
5. Documentació: anàlisi que contribueixi a la verificació de dades i a la determinació del traçat històric. Basat en memòries, controls, estadístiques, llibres de viatge, etc.
6. Tractament de la informació: protocols d'actuació en les diferents zones del itinerari.

7. Formació i capacitació: dels diferents integrants del projecte. Seria interessant la promoció de programes de formació que contribueixen a la millora dels sistemes de gestió, intercanvi d'experiències, coordinació, etc.
8. Facilitació: als organismes responsables de la gestió del patrimoni cultural, permeten així un coneixement del projecte i una coordinació més àgil i eficient.
9. Concertació i transversalitat: integració en els processos de planificació local i regional.
10. Intervencions: de restauració.
11. Gestió integral: desenvolupament adequat, sota la premissa "acció local – visió global".
12. Protecció: a nivell legal i administratiu.
13. Planificació: dels sistemes de gestió del itinerari, englobant coordinació, la participació pública, els plans d'usos, la presentació i interpretació i el control i la avaluació del projecte.
14. Finançament: recomanat per etapes, per a garantir la continuïtat del projecte. Es pot cercar la implicació de les administracions públiques, així com d'entitats interessades en el projecte.
15. Turisme: els itineraris cal que estiguin basats en una rigorosa informació històrica científicament contrastable. En cas contrari, s'entenen com itineraris inventats sota una perspectiva turística. Tanmateix, evidenciar que cal un control de les visites turístiques als elements del itinerari per a no superar llindars de capacitat de càrrega dels espais. Alhora, la promoció turística ha de garantir la participació de la població local així com d'empreses locals i regionals.
16. Cooperació internacional: entesa com a element fonamental per a la gestió integral dels itineraris.

Fer notòria la complexitat dels béns que integren la ruta, i la necessitat d'entendre aquesta com un tot. Martorell (2012) també recull un seguit de propostes de comunicació i interpretació del territori que faciliten aquesta valoració integrada. En primer lloc, cal sumar els diferents punts de vista dels sectors que integren el projecte, cercant una comprensió mútua i una visió conjunta. A la vegada, és necessària una estratègia de comunicació dissenyada per al conjunt del itinerari. Aquesta pot incloure i ubicar els principals punts neuràlgics del itinerari (espais testimonis de grans successos, indrets històrics, d'interès per als visitants, els principals punts d'aprovisionament i descans, etc), entesos com a punts possibles per a la ubicació de centres d'interpretació de l'itinerari. Un tercer element, és la creació i l'ús d'un distintiu comú del itinerari, així com de models generals de mapa en els centres d'interpretació. És adequada la coordinació dels símbols i distintius, ja que caracteritzen i

identifiquen la ruta i els seus elements. És necessari també emfatitzar els valors que fan únics els elements que generen la relació entre els diferents punts del territori, així com ressaltar els valors compartits al llarg del recorregut. En darrer lloc, tenir present els aspectes lingüístics, sobretot si impliquen diverses llengües. És necessari establir les principals llengües del itinerari, que s'ha de tenir en compte per a la publicació i divulgació d'informació.

A les actes dels congressos realitzats en torn a la temàtica dels itineraris culturals, s'analitzen també diferents maneres de gestionar els itineraris. Dins del congrés realitzat a Santiago de Compostela **Grande (2001)** considera que la posada en marxa d'una ruta o itinerari, necessitat la realització prèvia dels següents passos:

1. **Avaluació rigorosa dels recursos:** conèixer tots els elements que poden formar part de la ruta i la seva vinculació amb la temàtica. Analitzar l'interès dels elements des d'un punt de vista turístic. Cal conèixer la capacitat de càrrega dels recursos, per a garantir un bon estat de conservació.
2. **Argumentació de la ruta:** el tema ha de ser clar i d'atractiu per al públic, agrupant recursos relacionats. En aquest nivell s'ha de distingir els recursos principals, els que donen sentit a la ruta, i els que es troben ubicats en el traçat de la ruta i hi donen un valor afegit.
3. **Anàlisi de la oferta disponible:** serveis bàsics per a fer l'estada més agradable, analitzant també la capacitat d'acollida. En cas necessari, tenir previst les necessitats de creixement i adequació.
4. **Estudi de la presència de productes similars al mercat,** el seu plantejament, l'estratègia de comercialització, el perfil de públic i els resultats obtinguts.
5. **Anàlisi de la demanda potencial,** el seu origen, el segment, el nombre òptim de visitants, etc.
6. **Adequació dels recursos i el recorregut per a la recepció de visitants.** Interpretar els punts d'interès, facilitar l'accés físic mitjançant la millora de la localització, plantejament de les visites, disseny d'una imatge general de la ruta per a la seva identificació ràpida, senyalitzar el recorregut, aportar elements per a la comprensió dels recursos etc.
7. **Adequació dels serveis,** en tant que qualitat i/o possible tematització d'activitats, serveis etc.
8. **Cerca d'implicació local,** més senzill si la temàtica és propera i coneguda per la població. Si cal, realització de campanyes de sensibilització a la població.

9. Selecció acurada del nom i la imatge de la ruta, suggerent i que representi la globalitat de la ruta.
10. Pla de promoció i comercialització, segons anàlisi de mercat.

Pulido (2006) analitzà la funcionalitat dels itineraris culturals d'Andalusia, conclouent que els següents elements són els bàsics per a la configuració d'un itinerari cultural:

1. Establiment d'un eix temàtic, identificable per al públic objectiu.
2. Catalogació de punts i elements de major atractiu.
3. Dosificació dels atractius, alternant punts de major a menor interès.
4. Atenció a diferents motivacions de la demanda.
5. Senyalització clara, unificada, interpretativa, durable i accessible a diferents tipologies de públic.
6. Possibilitat de rentabilitzar-la com a producte o servei turístic.
7. Consens entre entitats i organismes que regulin o vetllin pels recursos.
8. Disponibilitat de personal de contacte.
9. Té una imatge atractiva i fàcil de recordar.
10. Està prevista tant per a grups organitzats com per a individuals.

En darrer lloc, tenir present el treball i l'anàlisi realitzat en el cercle de la Universitat de Girona. On **Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001)**, es basen en tres teories: la social de xarxes, la del capital social i la de l'organització. En la primera, es parla de xarxes per englobar la complexitat que representen les relacions entre els diferents actors socials. Aquesta teoria, estableix un lligam estret entre estabilitat i canvi, ja que per una banda, les accions entre actors poden variar constantment, i per l'altre, les accions es duen a terme sempre sota una mateixa estructura restringida. La teoria del capital social, dits autors la defineixen com el "conjunt de capacitats organitzatives arrelades a la xarxa de relacions d'un actor, més el conjunt de recursos accessibles a través de la mateixa xarxa". El capital social inclou tres tipologies de funcions: accés a nous coneixements i coordinació i motivació, relacionades amb la reducció dels costos de transacció. En darrer lloc, la teoria de l'organització permet caracteritzar la forma o formes d'organització emprades, i identificar mecanismes de coordinació i motivació.

Tanmateix, afegir que en l'estudi elaborat, els autors diferencien el procés de construcció de la ruta (emergent o planificada) i en quin àmbit s'ha iniciat l'estructuració (sistema productiu o

sistema de comercialització del producte). Per a identificar i implicar els actors integrants del itinerari, tenen en compte diferents punts.

Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) es basen en la teoria dels *stakeholders* de Freeman, on s'entenen aquets com a "grup o individu que pot afectar o pot estar afectat per les seves accions". Identifiquen els diferents actors interns de la xarxa, necessaris per la configuració i comercialització del producte:

1. Agents culturals:
 - a. Propietaris de recursos culturals: organismes públics o persones físiques o jurídiques de caràcter privat. Entesos com a interlocutors decisius en la planificació d'una estratègia turística.
 - b. Gestors culturals: conservació i integració, manteniment de l'equilibri entre ús i preservació, sensibilització del públic vers el patrimoni, control de fluxos de visitants, sistemes d'acollida (senyalització, tarifes, reserves, horaris, etc.), etc.
2. Administració pública: responsables del marc legal i conceptual de delimitació de patrimoni cultural i usos potencials. Així mateix, funcions de protecció i conservació, estudi i investigació, afavoriment de formes de formació i sensibilització d'agents turístics, elaboració de manuals tècnics per a professionals del turisme, etc.
3. Agents turístics:
 - a. Prestataris: col·lectiu que facilita totes les prestacions que el turista consumeix al llarg del itinerari, tals com mitjans de transport, allotjament, restauració, informació, etc.
 - b. Productors: encarregats de l'elaboració i disseny de productes o paquets relacionats amb l'itinerari, unió de prestacions, accions de promoció i incitació a la compra, etc. Per tant doncs, Tour Operadors elaborant i organitzant paquets turístics i viatges combinats.
 - c. Distribuïdors: posen en contacte el client final i el prestatari del servei, de forma directe o a través d'un intermediari. En aquest cas, agències de viatge.

Tanmateix, es destaca la presència de col·lectius, que tot i no estar integrats en el producte de manera directe, estan afectats per la seva creació, tals com turistes i comunitats locals.

Cal cercar la implicació dels actors interdependents a través de mecanismes. Per a aconseguir-ho, es proposen diferents mecanismes de gestió dels processos d'interacció:

1. Activació de la xarxa per a fer front a problemes o temes específics.

2. Establiment d'acords institucionals que donin suport als processos d'interacció i a la posta en comú de problemes i solucions.
3. Intermediació, promovent condicions favorables per a les accions conjuntes.
4. Facilitació, gestió encarada a la creació de condicions per al desenvolupament favorable del consens.
5. Mediació i arbitratge com a elements per a la gestió de conflictes entre actors, aplicada per una persona aliena al conflicte.

Es subratlla la importància dels processos d'identificació i implicació dels actors, ja que l'itinerari, com a producte col·lectiu, necessita del lligam i la coordinació entre els diferents prestataris. On per exemple, els horaris d'atenció al visitant estiguin sincronitzats amb els de serveis complementaris com establiments de restauració i oci.

En darrer lloc, es té en compte el paper de l'administració pública en processos d'estructuració de xarxes. A tall de resum, ha de millorar i augmentar l'efectivitat i l'eficiència, així com ocupar-se de temàtiques relatives a la legalitat i la legitimitat. Alhora, cal entendre'l com un actor més, sense que limiti la gestió privada ni imposi la seva voluntat.

Cal tenir present altres estratègies funcionals per a al bon funcionament del itinerari, a part dels relacionats amb els mecanismes organitzatius. L'ens responsable de la gestió, a part de vetllar pel manteniment de la cohesió de la xarxa, ha de determinar:

1. L'estratègia de finançament: a través de subvencions públiques i el propi auto finançament.
2. La comercialització del producte i la seva promoció: amb mètodes tradicionals com els fulletons o l'afavoriment de pel·lícules o novel·les al voltant de la temàtica.
3. Els processos i operacions per a dur a terme activitats, mantenint un control operatiu dels resultats.

En darrer lloc, els autors comenten la necessitat de gestionar la xarxa per a "mantenir la cohesió i entusiasme necessaris", un cop tots els agents han sigut degudament identificats i implicats en l'itinerari. Per a facilitar la integració de tots els agents que en prenen part, es poden emprar mecanismes de coordinació. Entre ells, destacar els de motivació, d'on es distingeixen dues tipologies: mecanismes de compensació i de control. Els primers s'identifiquen pel fet de tenir una expectativa de compensació per la feina, representats per tipologies de compensació explícites o implícites. Pel que fa als de control, queden subdividits en problemes de compromís, risc moral i oportunisme.

Afegir també les diferents aportacions recollides en el llibre **“Itinerarios Culturales: la experiencia del camino de los diamantes” (Galí, 2010)** per diferents autors.

Donaire (2010), detalla en primera instància les següent característiques, necessàries en un itinerari:

1. Tots els elements han de compartir un element comú, seguint un fil argumental.
2. Ha d'estar organitzat en sentit narratiu, on cada element actuï com un capítol d'un llibre.
3. Necessitat d'existència d'un gestor, on la intervenció sigui tant pública com privada.
4. Creació d'una marca, amb logotip, grafisme i color corporatiu.
5. Necessitat d'existència de turistes que actuen com a espectadors i constructors del itinerari, així com d'infraestructura turística.

Galí (2010), destaca l'estructuració del itinerari sobre una base de recursos del territori, ja siguin de caire natural, cultural, tècnic o turístic. L'autora cita Sarlanga per a recordar un seguit de factors que considera fonamentals:

1. Cal que hi hagi una correcta interconnexió entre recursos i zones de passeig, per a no desorientar al visitant.
2. Introducció d'elements o recursos palpables, *tangibilitzant* el recorregut.
3. Integració d'espais públics, tals com camins, places, barris, etc.
4. Integració d'espais verds i naturals, tals com jardins, rius, llacs, fonts, etc.
5. Integració d'edificis urbans i elements arquitectònics varis.

Alhora, l'autora reforça la idea que cal entendre l'itinerari com un tot, un espai discursiu on cal que tots aquets elements es vegin recolzats per una bona accessibilitat, uns horaris, senyalització i informació per a crear més atractiu turístic:

1. La senyalització, entesa com un instrument d'interpretació que ajuda en la situació i la identificació dels principals recursos. Basant-se en Hulot i Sarlanga, divideix la senyalització en quatre tipologies diferents:
 - a. Posició, mostrant l'existència del recurs, responent a la pregunta “què és?”.
 - b. Direcció, conduint al visitant d'un recurs a l'altre, ja sigui a peu o amb vehicle. Respon a la pregunta de “com arribar-hi?”.
 - c. Informativa, situada en el mateix recurs, aporta informació bàsica i concreta.
 - d. Descriptiva, afegeix més informació, d'una manera més àmplia i completa. En aquest cas respondria a la pregunta de “perquè és interessant?”.

Tanmateix, cal destacar la incidència en l'activitat turística que representa la senyalització, ja que permet incidir en la gestió dels fluxos, donant a conèixer nous espais i protegint-ne d'altres.

2. La informació, instrument bàsic per orientar al turista en les seves decisions, i per tant per incidir en la seva conducta. L'opció més freqüent en itineraris, és la informació escrita, i telemàtica, tals com guies editades i fulletons. També mapes a gran escala, informació tècnica, consells útils, informacions pràctiques, fotografies de qualitat, etc.
3. Els guies, consumeixen els itineraris a través de visites guiades, on el guia es converteix en un intèrpret del patrimoni i els recursos.

L'autora emfatitza en la necessitat d'una planificació prèvia de l'itinerari, establint una estructura en tres fases:

1. Fixar objectiu o objectius: identificació de la finalitat. En la major part dels itineraris impulsats per l'administració pública, la finalitat és el desenvolupament turístic del territori, en canvi, les empreses privades solen buscar un benefici econòmic directe.
2. Definir del tema o temes conductors: fil principal que doni sentit a l'itinerari.
3. Establir un calendari d'accions.
4. Determinar el client potencial o consumidor de l'itinerari, determinat el perfil social i demogràfic.
5. Elecció dels atractius i definició del recorregut físic. Aquests, han de respondre els següents principis bàsics:
 - a. No comprometre la qualitat, escollint segons objectius i temes fixats.
 - b. Crear un itinerari coherent i comprensible, seguint una lògica espacial i organitzant un espai textual.
6. Determinar la modalitat de l'itinerari:
 - a. Lliure, amb suports tècnics com la senyalització i la informació.
 - b. Guiat, amb un guia que dinamitzi el recorregut.
7. Definir els suports turístics, tals com la senyalització, centres d'interpretació, aplicacions, QR, transports turístics, restauració, etc.
8. Definir i planificar estratègies de comunicació i distribució, tant a nivell intern (agents locals) com extern (públic potencial).
9. Estimació de costos de concepció i desenvolupament.
10. Control i seguiment constant, per conèixer la satisfacció i l'interès dels participants, controlar l'estat del recorregut, etc.
11. Cercar la implicació i participació directa dels agents locals.

2.3. Els itineraris culturals a Catalunya

Al observar el cas català, sobresurt l'ampli ventall de itineraris culturals i històrics desplegats arreu del territori. Aquets, ja siguin d'àmbit local, regional o internacional, s'han convertit en molts casos en recursos turístics, en trams concrets o en la seva totalitat. Aquest fet, propicia una estructura gestora al darrera encarregada de la conservació, preservació i divulgació dels elements que en formen part, i del itinerari en el seu conjunt. Sovint, contribueixen a la creació de nous productes turístics, vinculats a la qualitat i la sostenibilitat. És comú en tots els casos, un logotip identificador i una senyalització conjunta, permeten el seu reconeixement (Atles del turisme a Catalunya, 2012).

A continuació s'identifiquen breument els itineraris culturals de Catalunya, fent referència a aquells reconeguts pel Consell d'Europa i la UNESCO (Atles del turisme a Catalunya, 2012).

En primera instància, i lligat amb la temàtica que ens ocupa, fer esmen al Gran Itineari Europeu de Patrimoni Jueu. El Patronat del Call de Girona, va ser un dels impulsors d'aquest, que va ser reconegut el 2004. Cercant la defensa del patrimoni urbanístic, arquitectònic, artístic i cultural del llegat jueu. A Catalunya, en formen part els següents municipis: Barcelona, Girona, Tortosa, Besalú i Castelló d'Empúries.

Seguint en aquesta línia, afegir la Red de Juderías – Caminos de Sefarad, una xarxa de ciutats que tenen entre les seves prioritats la preservació del patrimoni jueu, des de la vessant arquitectònica, històrica i cultural. Les ciutats anteriorment citades també en formen part.

Com ja s'ha comentat amb anterioritat, el Camí de Sant Jaume és el primer itinerari cultural europeu reconegut pel Consell d'Europa l'any 1987 i també per la UNESCO el 1993. Arreu del territori català trobem camins que s'encaminen cap a Santiago de Compostela, tot i que els més coneguts són tres: el que passa per Sant Pere de Rodes, Montserrat i Alcarràs, el de Sant Joan de la Peña entre Montserrat i Alfarràs i el que passa per l'Ebre i Tarragona. Aquets, estan ben senyalitzats i algunes de les poblacions per les quals passa el camí, disposen d'albergs o espais específics per als pelegrins. Esmentar el fet que l'any 1992 es va escollir el monestir de Montserrat com a element central del camí que transcorre per Catalunya.

Tot i estar en una fase d'estancament, l'Ecomuseu de les valls d'Àneu entra en l'Itinerari Europeu de l'Hàbitat Rural impulsat pel govern andorrà. Tot i ser reconegut l'any 2002, només s'ha desenvolupat a Andorra i a Catalunya no està implementat.

Quelcom semblant ocorre amb les rutes de l'olivera, que potencia valors i paisatges culturals. Impulsada per Grècia, el 2005 va tenir el reconeixement de la UNESCO com a Ruta

pel Diàleg Intercultural i pel Consell d'Europa com a Itinerari Cultural. A Catalunya està en fase d'estructuració. La ruta dels fenicis, també en aquesta fase, està coordinada des de Sicília per promocionar el llegat fenici. Va rebre el reconeixement un any abans, el 2004, com a itinerari cultural del Consell d'Europa.

Catalunya junt amb Andorra, Aquitània, l'Ariège, Guipúscoa i Biscaia formen part de l'itinerari cultural transfrontarer de la ruta del ferro, reconegut pel Consell d'Europa el 2004. Tot i estar coordinat pel Ministeri de Cultura andorrà, es destaca la importància del museu de les Mines de Cercs, la Farga – Palau de Ripoll, ambdós membres de la Xarxa de Museus de Ciència i Tècnica de Catalunya.

Cal comentar també el lligam català amb les rutes europees de la Seda i el Tèxtil, reconegudes per el Consell d'Europa al 1988 i un anys abans per la UNESCO. L'acció es promou a nivell acadèmic, en especial pel Museu Tèxtil de Terrassa.

En darrera instància, afegir que Catalunya compta amb un ampli ventall de rutes, tals com la ruta del romànic de la Vall de Boí, la ruta dels castells, la ruta dels bons homes, la ruta remença o la ruta del císter.

Il est évident que l'homme n'a pas foi en ce dont il n'a pas connaissance.

(Mossé Ben Nahman)

3. LA CATALUNYA JUEVA

3.1. Breu marc de referència històrica

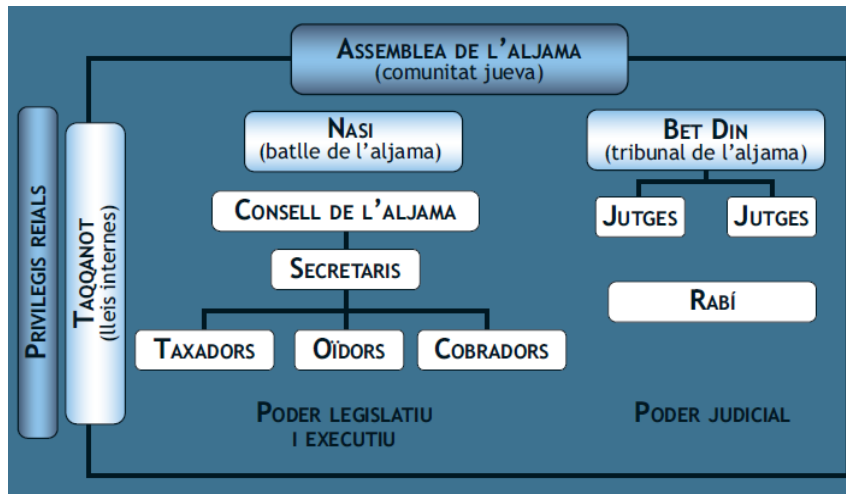
Tot i no tenir una dada exacta de l'arribada dels jueus a Catalunya, es creu que es van establir en aquesta zona ja després de l'any 70, quan els romans varen arrasar el poble de Jerusalem i Israel desapareixia com a entitat política. Es va iniciar una dispersió obligada de la població jueva, estenent-se arreu d'Europa. Malgrat que no es tenen dades concretes fins als segles XI i XII, és té constància que ja al segle XI estaven establerts a Barcelona i Girona. El primer document que confirma la presència de jueus a les principals ciutats i pobles del país, data del 1078 (Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009).

A partir del segle XI ja es troben nombrosos documents que mencionen les comunitats jueves catalanes. Armengol (2013), subratlla que la cultura jueva, destacava per la fe, el pensament i la literatura i que tot i participar en les mateixes activitats que els cristians, de portes cap endins conservaven els seus costums, estudis i lleis. Aquests restaren plasmats en una àmplia documentació hebrea de llibres i arxius, fet que derivà en el període d'esplendor de la cultura hebrea a Catalunya al llarg del segle XIII. Tanmateix, cal fer palès el fet que els vestigis de caire arquitectònic són molt més escassos.

Il·lustració 1: Presència jueva a Catalunya, segles XII – XV
Font i elaboració: Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009

És interessant destacar el fet que les comunitats depenien directament del rei o d'un representat i les autoritats no tenien jurisdicció dins els calls. Per tant doncs, s'organitzaven mitjançant un autogovern propi, formant una petita ciutat dins la ciutat en sí. Els secretaris eren els encarregats de controlar el poder executiu, ja que les comunitats posseïen autoritat per promulgar ordenacions i reglaments. Així mateix, cada tasca representava un càrrec:

Il·lustració 2: L'Aljama

Font i elaboració: Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009

Basat en el model elaborat per Sílvia Planas.

A tall de resum, comentar que la comunitat jueva constituïda legalment s'anomenava *Aljama*, terminologia àrab per refer-se a les assemblees o congregacions. *L'Aljama* doncs, és l'organisme jurídic que regeix tant l'organització civil, com social, cultural i religiosa dels jueus.

Anualment, la corona fixava una quantitat determinada per a pagar amb els impostos, que els secretaris de cada *Aljama* s'encarregaven de recollir. Aquesta recaptació, va comportar la constitució de les col·lectes, enteses com una agrupació de calls per millorar el procés de recaptació. El funcionament de Barcelona va servir de model a la resta de col·lectes catalanes. Aquesta organització territorial jueva, va permetre organitzar el territori per al cobrament de taxes i impostos, comunicació de les ordenances, tramitació d'assumptes legals i econòmics i regulació d'affers religiosos. De la col·lecta de Girona en depenien pobles com Peralada, la Bisbal, Peratallada, Sant Feliu de Guíxols, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí i les comunitats de Besalú, Ripoll, Camprodon i Puigcerdà.

Ja al Concili IV del Laterà, celebrat el 1215, es dictaven disposicions contra els jueus, tals com tancar els calls per separar físicament les comunitats jueves i cristianes, la prohibició d'ocupar càrrecs públics que suposessin tenir autoritat sobre els cristians o fixar interessos màxims pels

préstecs que se'ls concedien. Tanmateix, cal comentar que aquestes mesures coercitives no es van seguir de manera contundent. El declivi de la comunitat jueva no començà fins l'any 1348, amb la arribada de la pesta negra, quan es va considerar als jueus com a responsables de l'epidèmia que s'estenia ràpidament per tot Europa. Tot plegat va suscitar grans esclats de violència que derivarien en assalts als calls. Els avalots del 1391, van significar la fi de molts calls catalans. La destrucció d'aquets, va dur a una davallada demogràfica a les *Aljames*, ja fos conseqüència de la mort, la conversió o la emigració dels jueus que hi vivien.

Malgrat moltes comunitats es van intentar refer, la controvèrsia de Tortosa dels anys 1413 i 1414 convocada pel papa Benet XIII, representà el retorn a les persecucions. Finalment, el 30 d'abril de 1492 es va promulgar un decret d'expulsió dels jueus, dictat pels Reis Catòlics (Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009).

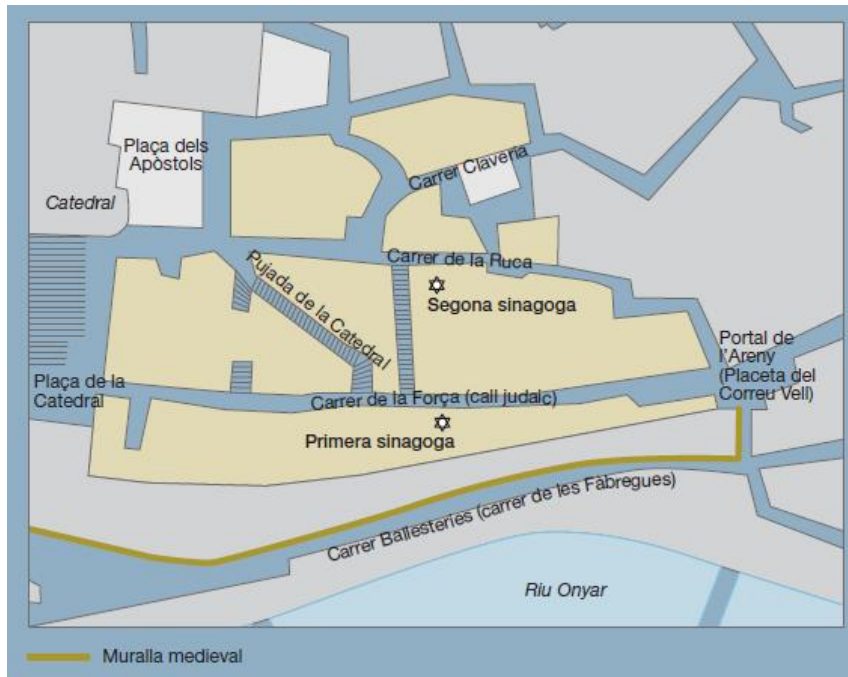
3.2. La Girona Jueva

L'any 890 es calcula que a Girona hi ha via unes 25 famílies jueves, que situats en cases a prop de la catedral, formaven un col·lectiu reconegut amb propietats i terres. El primer cop que s'esmenta el call en els documents, és l'any 1160 i en un document del 1207 consta l'existència d'un cementiri jueu situat a Montjuïc.

El call va créixer per l'actual carrer de la Força, conegut anteriorment per Major del Call i al segle XV per carrer de Sant Llorenç. Es forma al voltant d'aquest carrer un entramat de carrers estrets, com els carrers Cúndaro i Sant Llorenç i alguns segellats, com el carreró d'Hernández, que només es veu des del Museu d'Història dels Jueus. L'actual carrer de Sant Llorenç, és un dels més singulars del Call, obert l'any 1975. Aquest carrer donava accés a l'antiga sinagoga, actual seu del Centre Bonastruc ça Porta.

Els banys àrabs van representar també un edifici important per a les comunitats jueves gironines, on es conserva una estrella de sis puntes. Així mateix, consta en la documentació trobada que a Girona hi havia tres sinagogues, els banys i l'almoïna, un hospital i lloc d'acollida per a jueus. La primera de les sinagogues, data de finals del segle X i es situaria molt a prop de la catedral, espai proper al que havien ocupat les primeres famílies jueves de la ciutat. El palau comtal, limitava per ponent amb aquesta sinagoga. La segona sinagoga es trobava a l'actual carrer de la Força, antic carrer Major del Call, tot i que el papa Benet XIII va ordenar-ne la clausura l'any 1415. Un any més tard però, el príncep Alfons n'ordenà la reobertura, fins al final de la seva activitat al 1422. La darrera sinagoga es trobava al centre del Call, zona que

actualment ocupa actualment el Centre Bonastruc ça Porta. Consta que oferia els següent serveis: escola, espai d'oració, culte i estudi, banys rituals i una petita escola per a infants.

Il·lustració 3: El Call de Girona

Font i elaboració: Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009

Altres elements al call són visibles, tals com els espais a les parts on antigament es dipositava el *mezuzà*. Un exemple es troba al carrer de la Força, a l'alçada del número 33.

Els avalots de 1391, ja comentats anteriorment, van colpir de manera contundent el call gironí. Molts jueus van morir o es van convertir al cristianisme. Molts van ser tancat durant disset setmanes a Torre Gironella, d'on es recorda la figura llegendària de Torlana, una jueva que va preferir morir amb la seva gent, abans que tornar al costat del seu home convers. Cal recalcar el fet que la comunitat va passar a tenir poc més de dues-centes persones, quan se n'havia assolit gairebé vuit-centes.

L'expulsió del 1492, va suposar la venda de béns públics, tals com l'hospital, els banys, la sinagoga i el cementiri (Mora, Hosta, Serra, Fauró, i Sagarra, 2009).

3.3. Xarxes, institucions i equipaments a destacar

En primer lloc, fer esmen a la **Red de Juderías de España**, la xarxa de ciutats espanyoles amb barris jueus. Aquesta associació pública, va ser constituïda el 1995 i té com a principal objectiu la defensa del patrimoni urbanístic, arquitectònic, històric, artístic i cultural del llegat jueu a Espanya. Actualment, en formen part les ciutats catalanes de Barcelona, Besalú, Tortosa i

Girona. Fer notori el paper que desenvolupa el call gironí, seu permanent de la secretaria de la xarxa. A nivell gironí, destacar el **Friends of Girona Museum and Institute**, associació d'amics del Museu i l'Institut de Girona amb seu a Nova York. El seu objectiu és promoure i difondre el projecte del Call de Girona als Estats Units. Lligat amb això, a Girona trobem el **Museu d'Història dels Jueus**, amb informació retrospectiva de les comunitats jueves catalanes i el **Institut d'Estudis Nahmànides**, posant a l'abast de la població, entre d'altres, una biblioteca, diverses activitats de caire acadèmic, com conferències i jornades específiques, o i cursos d'hebreu modern i bíblic. El **Patronat Municipal Call de Girona** és l'organisme autònom que vetlla per la recuperació física i cultural de l'herència jueva gironina.

A Barcelona també trobem un ampli ventall d'institucions, tals com la **Societat Catalana d'Estudis Hebraics**, dedicada a la recuperació, promoció, estudi i difusió del patrimoni arqueològic i documental dels jueus catalans. Tanmateix, **Urban Cultours**, és també una associació creada per recuperar i divulgar l'herència jueva catalana a través d'esdeveniments. Fer esmen també a l'**Associació Call de Barcelona**, fundada el 1997 per recolzar la recuperació de l'antiga sinagoga barcelonina (Generalitat de Catalunya, 2009).

3.4. El context turístic

La Generalitat de Catalunya divideix l'oferta turística en diferents grans marques segons el període històric. La marca V, engloba l'esplendor medieval i la Catalunya dels monarques. Aquesta, conté quatre submarques:

1. Tombes dels reis i reines de la corona d'Aragó
2. Les ciutats reials
3. La Catalunya jueva
4. Els remences

Aquestes submarques contenen amb una classificació dels recursos turístics, segons els àmbits prioritaris identificats per l'administració. A part d'elements com els CAT, on es fa èmfasi en el de Tortosa, que farà referència al marc de convivència entre les cultures islàmica, jueva i cristiana l'època medieval; es destaquen una àmplia varietat de recursos. A continuació, queden recollits segons població:

RECURS	GESTIÓ	XARXES / RUTES	PROMOCIÓ	OBSERVACIONS
BARCELONA				
Call Jueu	Museu d'Història i Ajuntament de Barcelona	*Arqueoticket * Grup de treball Via Augusta *Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu de Patrimoni Jueu *Ruta Romana de Barcelona *Ruta Call de Barcelona	Club Cultura Turisme de Catalunya	Estan senyalitzats els principals punts d'interès. Organització de visites guiades.
Cementiri jueu de Montjuïc				
Sinagoga Major	Associació Call de Barcelona	*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu	Club Cultura Turisme de Catalunya	
Centre d'Interpretació del Call	Museu d'Història i Ajuntament de Barcelona	*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu *Ruta Call de Barcelona	Club Cultura Turisme de Catalunya	
Museu d'Història de Catalunya				
Museu d'Història de Barcelona		* Arqueoticket * Grup de treball Via Augusta * Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu de Patrimoni Jueu *Ruta Romana de Barcelona *Ruta Call de		Espai dedicat a la comunitat jueva de Barcelona

		Barcelona		
Museu Marès	Ajuntament de Barcelona			Ocupa l'edifici que fou seu de la Inquisició. A la façana se'n conserva l'escut.
Museu Nacional d'Art de Catalunya				
BERGA				
Call jueu				Situat entre el carrer de l'Hospital i les voltes de Pau Claris. El call nou és al carrer Balmes
BESALÚ				
Call jueu	Ajuntament de Besalú	*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu		Call, sinagoga i miqvé. Disposa d'un centre d'interpretació.
Ruta literària el Punt dels Jueus				
CASTELLÓ D'EMPÚRIES				
Call jueu		*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu		Call, sinagoga, inscripcions i làpides.
FALSET				
Call jueu				S'organitzen visites guiades del centre històric que inclouen el call.
FIGUERES				
Call jueu	Ajuntament de Figueres			S'organitzen visites guiades del centre històric que inclouen el call.
GIRONA				
Call jueu	Patronat Municipal del	*Caminos de Sefarad		Call i Centre Bonastruc sa

	Call de Girona	*Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu		Porta – Museu d'Història dels Jueus. Existència de senyalització. S'organitzen visites guiades.
Cementiri jueu de Montjuic				El Museu d'Història del Jueus conserva làpides del cementiri.
Museu d'Història dels Jueus	Patronat Municipal del Call de Girona	*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu	Club Cultura Turisme de Catalunya	
MONTBLANC				
Setmana Medieval				Diada de Sant Jordi amb l'escenificació de la llegenda
TARRAGONA				
Catedral			Club Cultura de Turisme de Catalunya	Representació de jueus en les pintures.
TÀRREGA				
Call jueu	Museu Comarcal de l'Urgell			
TORTOSA				
Call jueu	Ajuntament de Tortosa	*Caminos de Sefarad *Itinerari Cultural Europeu del Patrimoni Jueu	Club Cultura Turisme de Catalunya	Call vell i nou. Existència de senyalització. S'organitzen visites guiades.
VALLS				
Call jueu		Institut d'Estudis Vallencs		

Taula 1: Recursos turístics submarca Catalunya jueva

Font: Generalitat de Catalunya (2009)

Elaboració: pròpia

Així mateix, s'inclouen els calls jueus de Conesa, Montblanc, Santa Coloma de Queralt, Tarragona sense informació addicional.

Dins de l'edició del Atlas del Turisme a Catalunya i el Mapa Nacional dels Recursos Turístics Intangibles, trobem també un espai dedicat a la temàtica jueva. El patrimoni intangible, s'entén com un àmbit d'anàlisi nou sota la perspectiva del turisme cultural i els seus productes històrics. Es tenen en compte com a localitzacions principals Girona, Besalú, Barcelona i Berga. Tot i la presència de jueus a Catalunya al llarg de l'Edat Mitjana, els recursos materials existents avui dia són escassos i en alguns casos resulten difícils d'identificar. La delimitació dels barris jueus és difusa, degut als pocs elements arquitectònics conservats i a les transformacions urbanístiques. Es destaca que el principal llegat existent són els calls, seguit de làpides funeràries de diferents necròpolis jueves reconegudes. Tot i que el principal edifici dins el call era la sinagoga, a Catalunya només queden restes d'aquestes i no se'n conserva cap completament. S'enumeren els següents elements tangibles de diferents ciutats:

- GIRONA: el call, distingit per ser un dels més ben conservats d'Europa. Destaquen el carrer de sant Llorenç, el de Cundaro i el de Batlle i Prats. També la presència de la Mezuzá en algunes cases del call, així com el municipi de Montjuïc i les làpides conservades al Museu d'Història dels Jueus. Finalment, es tenen en compte també els arxius de la ciutat, que conserven un ampli llegat de manuscrits hebreus i una àmplia varietat de documents llatins amb informació sobre la història de la comunitat jueva de Girona.
- BESALÚ: el miqvé, com a únic recinte de bany ritual descobert en tota la península ibèrica i el tercer localitzat a Europa. Així mateix, queden restes arqueològiques de la sinagoga.
- BARCELONA: ciutat que sobresurt per acollir la comunitat jueva més important i gran de Catalunya. Com a recursos trobem el call major i menor, la sinagoga major, el cementiri de Montjuïc i làpides funeràries, a banda d'una gran quantitat de documentació important als diversos arxius de la ciutat.
- BERGA: el call vell i el nou. Alguns indicis apunten a la presència d'una sinagoga, tot i que no en queden restes.
- TORTOSA: també un call vell i un call nou.

A nivell intangible, es destaca la documentació que engloba del segle IX fins el 1492 i els diferents personatges històrics del judaisme català. Així mateix, sobresurt el sistema de govern avançat desenvolupat pels jueus catalans, la rica cultura, la vida religiosa i l'alt nivell intel·lectual. Finalment es fa referència al que s'anomena com la història de la intolerància, l'odi i la persecució contra els membres d'aquesta religió, destacant les matances del 1391 i

l'expulsió el 1492, com a referent històric per a fer pedagogia de la tolerància (Generalitat de Catalunya, 2009).

Cal afegir el fet que ja hi ha rutes i itineraris de temàtica jueva, que engloben des del Gran Itinerari Europeu del Patrimoni Jueu, categoria que atorga el Consell d'Europa i que a Espanya l'ostenten El Camino de Santiago, el Legado Andalusí i El Camino de la Lengua Castellana; fins aquells planificats i gestionats per associacions, organitzacions, entitats o empreses de menor rellevància. Un exemple seria la proposta de l'Agència Catalana de Turisme, que sota la publicació de "La Catalunya Jueva: viatge per les terres d'Edom" (2009) recull les següents propostes:

1. El Camí de l'Espiritualitat: té com a centre la ciutat de Girona i recorre l'extrem nord-est de Catalunya, incloent poblacions com Besalú.
2. Una ruta interior: Barcelona, direcció Vic i Puigcerdà, així com els pobles on el llegat jueu es conserva i es troben en aquest itinerari.
3. El llegat jueu a les terres de ponent: arrenca també a Barcelona i arriba a Lleida, passant per Tàrrrega i Montblanc.
4. Viatge al migjorn català: de Tarragona a Tortosa.

4. UNA PROPOSTA D'ITINERARI CULTURAL

Un cop vistes les metodologies anteriors sobre identificació i creació d'itineraris culturals, la següent part del projecte es basa en la creació d'un model propi que permeti la homogeneïtzació de terminologies i criteris. Posteriorment, es farà una aplicació del model proposat a un cas concret, resseguint la vida del rabí gironí Mossé Ben Nahman.

4.1. Model per a la creació d'un itinerari cultural

Per a afavorir l'estructura i la planificació del model, s'ha cregut convenient la creació d'uns grans apartats que permetin englobar les diferents etapes i temàtiques. D'aquesta manera, les dades i accions queden agrupades per a definir la pròpia estructura del itinerari, el que cal tenir en compte abans del seu disseny, després i durant el desenvolupament d'aquest.

Passos a tenir en compte abans de definir l'itinerari

Així doncs, una primera fase inclouria tot el que cal tenir present a priori de la definició del itinerari. Un cop definida la temàtica sobre la qual ha de girar l'itinerari, tant ICOMOS (1999) com Grande (2001), destaquen la necessitat de realitzar un estudi que detecti la presència de productes similars al mercat, així com un anàlisi de l'estratègia de comercialització duta a terme, el perfil del públic o els resultats obtinguts. D'aquesta manera s'evita el solapament de temes ja tractats o de intentar materialitzar una proposta que ja existeix. Tant mateix, pot servir per a aportar idees o perfilar el tema de l'itinerari. Lligat amb això, la Carta del ICOMOS (1999) inclou una bibliografia, la cita de referències de caire històric, cultural o religiós i estudis i investigacions realitzats i en curs sobre el tema escollit.

A nivell organitzatiu, s'ha de tenir present una planificació dels sistemes de gestió que permetin una coordinació, un control i una posterior avaluació durant tot el procés de creació i gestió d'un itinerari, així com l'establiment d'un equip d'investigació multidisciplinari (Martorell, 2012). L'autor destaca que també es poden aportar eines de formació que contribueixin a la millora i a la eficiència del treball realitzat. En aquest sentit, Galí (2010) també menciona l'establiment d'un calendari d'accions, que permeti estructurar tant la creació com la gestió de l'itinerari.

En darrera instància, afegir que en els cassos que sigui necessari, tant Martorell (2012), com Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) i Galí (2010) parlen d'establir també una estratègia de finançament que permeti estimar els costos de concepció i desenvolupament. Es

pot cercar el suport d'administracions públiques a través de subvencions i/o establir un finançament propi.

El disseny de l'itinerari

A continuació consta el disseny del propi itinerari. Com que aquest punt és el que recull més informació, s'estructura també en subapartats que engloben grans temàtiques

En un primer àmbit introductori de l'itinerari, cal donar un nom a l'itinerari (ICOMOS, 1999). Els autors subratllen la necessitat de realitzar una selecció acurada del nom (Grande, 2001) i la creació i ús d'un distintiu comú, que caracteritzi i identifiqui la ruta i els seus elements (Martorell, 2012) amb una imatge atractiva i fàcil de recordar (Pulido, 2006). Donaire (2010), recorda que cal crear un fil argumental a través d'una marca, un logotip, el grafisme i el color corporatiu.

Dels autors consultats, Galí (2010) és la única que evidencia la necessitat d'establir uns objectius per a la l'itinerari, cercant una finalitat a aquest. Tanmateix, la Carta del ICOMOS (1999) inclou la tipologia d'utilització de l'itinerari, segons els seu ús principal, secundari, induït i en alguns casos, anterior.

Un segon subapartat inclouria tota la informació relativa al context físic de l'itinerari. Cal destacar que és la Carta del ICOMOS (1999) la que dona més importància a aquesta tipologia d'informació, ja que tots els punts aportats en el model són extrets de la Carta. Només un parell d'autors ho matisen. Per exemple, on la Carta (1999) fa constar les regions i/o estats inclosos en l'itinerari, Martorell (2012) inclou també els continents, pobles i cultures del territori per on transcorre. L'autor també parla de les vies de comunicació, recollit a la carta com a mitjans de transport per als desplaçaments.

Del punt que recull la naturalesa física del itinerari, ja sigui de caire terrestre, marítim, fluvial, lacustre o mixt, subratllar que Galí (2010) emfatitza que és un factor fonamental la integració d'espais públics, verds i naturals, edificis urbans i elements arquitectònics. Seguint la Carta del ICOMOS (1999) incloem també el recorregut de l'itinerari, l'extensió aproximada, la periodicitat d'utilització, els eixos fonamentals i les fites i etapes principals del recorregut.

La tercera temàtica engloba tot allò relatiu al marc històric del itinerari. Tal i com succeeix en el punt anterior, trobem en la Carta del ICOMOS (1999) gairebé la totalitat de punts que es recullen per a la creació del model. Martorell (2012), és l'únic autor que té en compte la necessitat de documentar i analitzar les dades existents per a la determinació del traçat

històric. Aquest punt, queda recollit també a la Carta (1999) com a marc històric i fets rellevants en la configuració del itinerari. La resta de punts que recullen el període d'utilització, el significat, la simbologia, els rituals rellevants, els valors suggestiu i les dinàmiques generades; són els que consten a la Carta (1999).

El quart apartat per a l'estructuració del itinerari, és sense dubte un dels més importants, ja que definirà el traçat d'aquest. Inclou la informació relativa als continguts patrimonials de l'itinerari. La Carta (1999) fa una estructuració d'aquests segons tipologies: materials, immaterial, ambiental i inclou també la titularitat i l'estat de conservació dels elements. Així mateix, Martorell (2012) destaca la necessitat de tenir un inventari del patrimoni, distingint també entre els continguts tangibles i els intangibles. L'únic que varia és la terminologia emprada en els conceptes. Tanmateix, l'autor fa palesa la necessitat de tenir un diagnòstic de l'estat de conservació dels elements del itinerari i del seu conjunt, com inclou també la Carta. Aquesta, afegeix a més la titularitat, la gestió i l'àmbit de protecció dels béns. Altres autors com Grande (2001) i Galí (2010), recullen també una avaluació rigorosa dels recursos, que permeti conèixer tots els elements vinculats amb la temàtica que puguin formar part del itinerari. Cal seleccionar els principals atractius sense comprometre la qualitat i seguir una lògica espacial i coherent.

Seguint en aquesta línia, Grande (2001) subratlla la distinció entre els recursos principals, entesos com aquells que donen sentit a la ruta, i els que es troben ubicats en el traçat però li donen un valor afegit. Donaire (2010) aposta per la dosificació dels atractius, alternant punts de major i menor interès.

Un següent apartat, recull un tema tractat per tots els autors consultats, perfilant-lo també com un dels grans elements a tenir en compte per a la creació i gestió d'un itinerari: els agents. Ja a la Carta del ICOMOS (1999) es demana el grau d'implicació de les poblacions incloses en l'àmbit de l'itinerari en la valoració i la conservació del mateix. La organització ho defineix segons graus: òptim, mitjà, mínim o nul. Grande (2001) subratlla que cal cerca la implicació local, fet que sol ser més senzill si la temàtica de l'itinerari és coneguda. En cas contrari, es poden dur a terme campanyes de sensibilització per permetre als locals conèixer el projecte.

De major incidència en la creació i la gestió de l'itinerari, la Carta inclou també el grau d'implicació de les autoritats en la seva valoració i conservació. Com en el cas interior, es poden dur a terme campanyes o accions per a promoure el seu interès. Galí (2010) també fa palesa la necessitat d'implicar de forma directa als agents locals. De la mateixa manera, Martorell (2012) creu que cal informar als organismes responsables de la gestió del patrimoni cultural de l'existència del projecte i donar-los la possibilitat de participar-hi. L'autor també

destaca la necessitat de garantir la implicació tant de la població, com de les empreses locals i regionals. En aquest línia, incloure també la classificació que fan Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) dels actors interns de la xarxa: agents culturals, agents turístics i administració pública. Els agents culturals queden subdividits en propietaris de recursos culturals i gestors culturals i els agents turístics en prestataris, productors i distribuïdors. L'explicació de cada un d'ells, ja queda recollida a l'apartat on s'exposen els diferents models consultats.

Donaire (2010) afegeix que és necessària l'existència d'un ens gestor, amb intervenció pública i privada, així com un consens entre entitats i organismes que regulin o vetllin pels recursos. Lligat amb això, l'autor inclouria també la disponibilitat de personal de contacte, que pot ser el del mateix ens gestor de l'itinerari.

En els casos necessaris, la Carta (1999) inclou un punt per la cooperació internacional.

Finalment, un darrer apartat per a estructurar l'itinerari, inclouria tot allò relatiu a l'àmbit turístic i als elements de suport per a visitants i turistes. Cal tenir present en primer lloc la informació aportada per Donaire (2010) i Galí (2010), que fan esment a la previsió del itinerari segons si la modalitat és lliure (amb suports tècnics de senyalització) o guiada (amb un guia dinamitzant el recorregut). Segons si és d'una modalitat, o d'ambdues, canviaran els elements de suport previstos. Per tant, és un dels primers punts a definir al estructurar aquesta fase del itinerari.

Tal i com recullen Galí (2010) i la Carta del ICOMOS (1999), és necessària la definició de suports turístics, tals com la senyalització, els centres d'interpretació, possibles aplicacions per a mòbils, etc. L'autora emfatitza en elements com la bona accessibilitat, uns horaris clars i definits, diferents tipologies de senyalització, la informació i l'ús de visites guiades. Donaire (2010) matisa les aportacions, detallant que la senyalització ha de ser clara, unificada, interpretativa, durable i accessible a diferents tipologies de públic. Fer esment també a Grande (2001), recollint el ja comentat: facilitar l'accés físic, plantejament de visites, senyalització del recorregut i elements de comprensió.

Tanmateix, és necessari un llistat dels punts d'abastiment, reparacions i descans (ICOMOS, 1999) o com cita Grande (2001) una anàlisi de la oferta disponible de serveis bàsics que permetin fer una estada més agradable a visitants i turistes. L'autor afegeix que cal tenir present possibles necessitats de creixement i adequació, així com d'adequació dels serveis en tant que a qualitat o tematització.

Incloure també l'anàlisi de la demanda potencial, els segments i el nombre òptim de visitants (Grande, 2001). Com a exemple de canvis en la terminologia emprada pels autors, comentar

que Galí (2010) cita client potencial enlloc de demanda potencial com fa Grande (2001). Afegir que Donaire (2010) recalca que cal parar atenció a les diferents motivacions de la demanda. El darrer punt, i lligat amb aquest anterior, és el control de la capacitat de càrrega dels espais (Martorell, 2012) per a garantir l'estat de conservació dels elements (2001).

Tot i que aquí conclouria el disseny de l'estructura del itinerari, cal però, tenir present que un cop definit, hi ha una feina a posteriori. Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001), Grande (2001), Martorell (2012), i Galí (2010), destaquen la necessitat d'elaborar una estratègia de comunicació, promoció i comercialització per al conjunt del itinerari. Sobresurt les idees aportades per Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) que suggereixen l'ús tant de mètodes tradicionals com els fulletons però també l'afavoriment de pel·lícules o novel·les al voltant de la temàtica. Galí (2010) també recorda la necessitat de definir i planificar una estratègia de comunicació i distribució a nivell intern. Tanmateix, Martorell (2012) creu convenient definir les principals llengües de l'itinerari, que s'han de tenir en compte per les publicacions i la divulgació de la informació.

Així mateix, no d'oblidar que durant tot el procés hi ha elements a tenir present de manera constant. Cal que totes les accions estiguin coordinades i prèviament planificades per a garantir la seva resolució. Així mateix, la formulació d'equips d'investigació multidisciplinaris (establerts al inici del projecte) que duguin a terme tasques de gestió i coordinació reforçarà aquest punt. De la mateixa manera, Galí (2010) destaca la necessitat d'establir un control i un seguiment constant, que permeti conèixer la satisfacció i el interès dels participants, l'estat de conservació del recorregut, etc.

Guia, Aulet, Galí, Mundet, Tresserres i Vidal (2001) emfatitzen la necessitat de mantenir un control operatiu dels resultats, ja que no és pot dur a terme la creació d'un itinerari sense mantenir-ne després un seguiment que permeti millores i matisos.

Fer palès el fet que en la gran majoria dels apartats inclosos en aquest model, es poden recollir fotografies per exemplificar o documentar de manera més acurada la informació aportada. Es veu més convenient la inclusió de fotografies en diferents punts de l'estructura, tals com la catalogació del patrimoni o el recorregut d'aquest per a afavorir la comprensió de dits apartats. Per tant doncs, a diferència de la Carta del ICOMOS (1999) que conté un apartat explícit per a la inclusió de fotografies, el model aportat no conté un punt amb el recull total, sinó que es pretén que s'incloguin en funció de la necessitat.

A tall de resum doncs, la proposta de model inclou els següents apartats:

MODEL PER A LA CREACIÓ D'UN ITINERARI CULTURAL			
A PRIORI	Estudi d'altres itineraris de caràcter familiar.		
	Bibliografia sobre la temàtica, cites de caire històric, cultural o religiós, així com investigacions realitzats o en curs de la temàtica.		
	Formulació d'un equip d'investigació multidisciplinari.		
	Establiment d'un calendari d'accions.		
	Establiment d'una estratègia de finançament.		
ITINERARI	Ambit introductorí	Nom i logotip.	
		Objectius i finalitat.	
		Tipologia d'utilització.	
	Context físic	Pobles, regions, estats i continents.	
		Naturalesa física.	
		Recorregut i extensió aproximada.	
		Mitjans de transport per al desplaçament.	
		Periodicitat d'utilització, ritme i duració dels desplaçaments històrics i actuals.	
		Eixos fonamentals.	
		Fites i etapes principals del recorregut.	
	Context històric	Documentació i anàlisi per a la verificació de dades i determinació del traçat històric.	
		Significat i simbologia del itinerari.	
		Rituals rellevants.	
		Valors suggestius.	
		Dinàmiques generades.	
	Context patrimonial	Contingut patrimonial	Material.
			Immaterial.
			Ambiental.
			Titularitat, gestió i protecció.
Estat de conservació.			
Béns principals i secundaris.			
Agents	Grau d'implicació de les poblacions.		
	Grau d'implicació de les autoritats, organismes gestors i entitats reguladores de recursos.		

		Gestor i personal de contacte.	
		Cooperació internacional.	
	Context turístic	Modalitat	Lliure.
			Guiada.
			Mixta.
		Elements de suport: senyalització, centres d'interpretació, guiatge, etc.	
		Anàlisi de la oferta de serveis bàsics: punts d'abastiment i descans.	
		Anàlisi de la demanda potencial	
Capacitat de càrrega			
A POSTERIORI	Estratègia de comunicació, promoció i comercialització.	Interna.	
		Externa.	
		Aspectes lingüístics.	
	Control operatiu dels resultats.		
DURANT TOT EL PROCÈS	Coordinació.		
	Control i seguiment.		
	Fotografies.		

Taula 2: Model per a la creació d'un itinerari cultural.

Font i elaboració: pròpia.

4.2. Seguint els passos de Mossé Ben Nahman

A continuació es desenvolupa una proposta d'itinerari, formulada seguint el model aportat. Es planteja segons els diferents apartats formulats anteriorment, mantenint l'estructura indicada en la taula.

A nivell introductori, afegir que l'itinerari escollit gira al voltant de la vida de Mossé Ben Nahman, un home clau en la història del call gironí. Mitjançant l'itinerari, es pretén que el visitant o turista conegui la rellevància de la història jueva, en especial d'aquest personatge i el seu lligam amb la ciutat de Girona i Barcelona.

Fer esment que es vol cercar una connexió entre les dues ciutats relacionada amb la temàtica jueva, així com potenciar la vessant turística d'aquesta part de la història de Catalunya. Tot i que la proposta és subtil, esdevé una primera pedra per al desenvolupament d'aquest projecte.

4.2.1. A priori

Aquest punt, recull els elements i eines a tenir en compte abans d'estructurar l'itinerari. Tanmateix, alguns dels apartats presents, ja han quedat recollits en l'apartat teòric del projecte. És el cas del apartat referent a **altres itineraris de caràcter similar**, ja esmentats al punt 2.3 sobre els itineraris culturals a Catalunya i en especial al punt 3.4 sobre el context turístic a nivell jueu.

Tot i això, la informació analitzada ja ens permet veure que a data d'avui, no hi ha cap itinerari al voltant de la vida de Mossé Ben Nahman i que tot hi haver-hi itineraris sobre la temàtica jueva, no són massa coneguts ni emprats pels visitants i turistes. Aquest fet, reforça la idea de que la proposta giri entorn a la història jueva de Catalunya i en especial, a un dels seus personatges més destacats.

Un altre punt inclòs en el proposta, és la **bibliografia**, també necessària per a crear qualsevol itinerari. En el darrer punt del projecte, queden recollits tots els elements consultats.

Els punts que es troben a continuació, ja no es troben recollits en altres apartats pel que es desenvolupen de manera més acurada.

Formulació d'un equip multidisciplinari.

Per al bon desenvolupament de la proposta d'itinerari, cal establir uns sistemes de gestió presents durant tot el procés, tant per a la creació com durant la gestió. L'establiment de reunions periòdiques ajudarà a cohesionar l'equip de treball i a mantenir a tothom informat de l'estat del projecte. Es poden regular segons necessitat, establint per exemple reunions quinzenals i augmentat o reduint la freqüència. Altres eines com l'ús continuat de correu electrònic, un calendari comú i una intranet on tots els membres de l'equip hi tinguin accés, permetrà gestionar millor l'itinerari.

Tanmateix, és necessari que l'equip d'investigació sigui multidisciplinari, permetent entrellaçar diferents persones que aportin diferents coneixements i maneres d'enfocar el projecte.

Aquest equip doncs, podria estar format per:

1. Tècnic en gestió itineraris: persona que conegui i/o tingui experiència en creació i gestió d'itineraris.
2. Tècnic en turisme de l'Ajuntament de Girona: amb coneixements de l'oferta i la demanda turística de la ciutat així com dels seus recursos.

3. Museu d'Història dels Jueus: com a principal ens amb coneixements de la temàtica jueva, que permet perfilar la informació històrica aportada durant l'itinerari.
4. Associació de guies de Girona: en cas de oferir visites guiades del recorregut gironí (espai principal de la vida de Mossé Ben Nahman) és necessària la visió i la opinió dels guies de la ciutat, principals implicats en el desenvolupament del itinerari guiat.
5. Representat acadèmic de la Universitat de Girona: aportant coneixements tant en matèria d'itineraris culturals com d'història jueva, degut a la gran quantitat de recerca i investigació que es du a terme des de la institució .
6. Representant del Institut d'Estudis Nahmànides: com a organisme encarregat de recuperar, estudiar i difondre la història de la comunitat jueva gironina.
7. Representació comunitat jueva: a part de la aportació de coneixements al projecte, es dóna veu al col·lectiu, cercant una integració de la comunitat en el itinerari cultural. Permetrà perfilar matisos i trobar un consens amb la informació que s'aporta de la comunitat jueva de la ciutat.
8. Associació de veïns del Barri Vell de Girona: com a integració de la comunitat local, per a que també sentin seu el projecte i puguin aportar idees i opinions. Així mateix, permetrà que els veïns de la localitat coneguin l'itinerari.

Establiment d'un calendari d'accions.

Per a vetllar per un compliment de les diferents accions que es duen a terme al llarg de la creació del itinerari, cal primer establir un calendari que permeti identificar-les.

Les següents accions s'estableixen seguint el model per a la creació del itinerari, mantenint els apartats estipulats. La majoria de punt del model es remeten a una o dues accions necessàries per a dur-ho a terme. Cal afegir que la temporalitat d'aquestes pot variar en funció de les necessitats, pel que no queda s'estableix un fil cronològic en dies, setmanes o mesos.

Establiment d'una estratègia de finançament.

En cas necessari, es pot tenir una estratègia de finançament que permeti cobrir costos i/o obtenir un benefici. Tanmateix, es parteix de la base que el pressupost del projecte és zero, pel que la proposta d'itinerari s'estableix tenint en compte aquest fet. Tot i això, s'aporten propostes i idees que es poden dur a la pràctica en cas de tenir suport econòmic.

En una projecció pressupostària, tot i que flexible ja que les partides poden variar al llarg de la confecció del projecte, poden incloure:

1. Despeses: recursos humans, administració, màrqueting, logística, producció, altres despeses i imprevistos.

- Ingressos: generats (en cas de produir-ne arrel de l'activitat a través de productes o serveis) i de no generats (contribucions i inversions).

4.2.2. L'itinerari

ÀMBIT INTRODUCTORI

Nom i logotip.

Es proposa com a nom de l'itinerari cultural "Seguint els passos de Mossé Ben Nahman", ja que es pretén resseguir els principals espais de la seva vida, intentant refer els seus passos.

Per a crear una uniformitat, cal que tota la informació es faciliti amb el mateix nom, seguint un mateix grafisme i un color corporatiu. La idea rau també en afegir algun element al logotip, tal com unes petjades, recordant el significat del propi itinerari i lligat amb el mateix nom d'aquest.

El disseny, senzill, de color negre i marró per les petjades. S'escull el marró per ser un color que es relaciona amb la terra, i per tant amb la història del lloc. La tipografia també es pretén que recordi al passat, a quelcom antic. Ambdós colors són força neutrals, pel que també permetran jugar amb el color de fons de fulletons, senyalització, etc.

S'adjunten dues propostes. Una amb tot el nom de l'itinerari, i l'altre només amb el nom del personatge. El fet de tenir dos models de caràcter similar, deixa a escollir segons necessitat. Per exemple, el de format pot ser més petit serà útil per a l'edició de fulletons o en espais que es vulgui recordar el camí a seguir. L'altre en canvi, vindria ser el de caràcter més oficial.

Il·lustració 4: Logotip del itinerari

Elaboració: Torrent, Eva

Objectius i finalitat.

El principal objectiu de la creació del itinerari és fomentar el coneixement de la història jueva de la localitat gironina i en especial, d'un dels seus personatges més destacats: Mossé Ben Nahman.

Tanmateix, deriven diferents objectius secundaris:

- ⇒ Establir un lligam entre Girona i Barcelona basat en la temàtica jueva.
- ⇒ Diversificació de la oferta de productes turístico-culturals de les ciutats.
- ⇒ Motivar el interès sobre la temàtica jueva.
- ⇒ Revalorització del patrimoni.
- ⇒ Aportar una visió del patrimoni més àmplia, des de diferents punts de vista (diversos actors com a agents implicats en l'itinerari).
- ⇒ Motivar canvis en els fluxos turístics de les ciutats.
- ⇒ Generar beneficis econòmics.

Tipologia d'utilització.

La funció del itinerari és estrictament turístico-cultural, tot i que es pot lligar amb una estratègia de redistribució de fluxos i comercial.

CONTEXT FÍSIC**Pobles, regions, estats i continents.**

Tal i com es veurà a l'apartat sobre el context històric de la ruta, trobem punts de la vida de Mossé ben Nahman sense documentar. Cronològicament parlem de:

1. Catalunya: Girona
2. França: Narbona i Lunel → Sense documentar
3. Catalunya: Girona
4. Catalunya: Barcelona
5. Mallorca, Alger, Nàpols, Rodes → Sense documentar
6. Jerusalem

La gran majoria de les poblacions es troben a Europa, excloent només Jerusalem a l'Àsia.

Es proposa un itinerari basat només en els espais catalans, on sí és té constància escrita de la seva presència: Girona i Barcelona. Tanmateix, la ciutat gironina esdevé la principal ciutat del itinerari ja que és on es poden relacionar més espais amb el personatge històric.

Naturalesa física.

Terrestre.

Recorregut i extensió aproximada.

Els recorreguts de les ciutats de Barcelona i Girona transcorren per els recursos identificats en l'apartat de patrimoni tangible.

L'extensió aproximada en el cas de la part gironina és de 3,5 Km i en la de Barcelona de 2 Km. Cal tenir present que entre les dues ciutats la distància és d'uns 102 Km.

Els mapes que es mostren a continuació permeten situar l'emplaçament dels recursos, detallats al capítol sobre el patrimoni tangible inclòs al itinerari. El primer mapa, mostra una vista més general de la ciutat gironina, que inclou la localització del call (on es troben la majoria de recursos), els banys àrabs, el cementiri i la Torre Gironella. A les pàgines següents, trobem ampliats els calls de Girona i Barcelona.

Il·lustració 5: Localització dels recursos patrimonials de Girona, 1

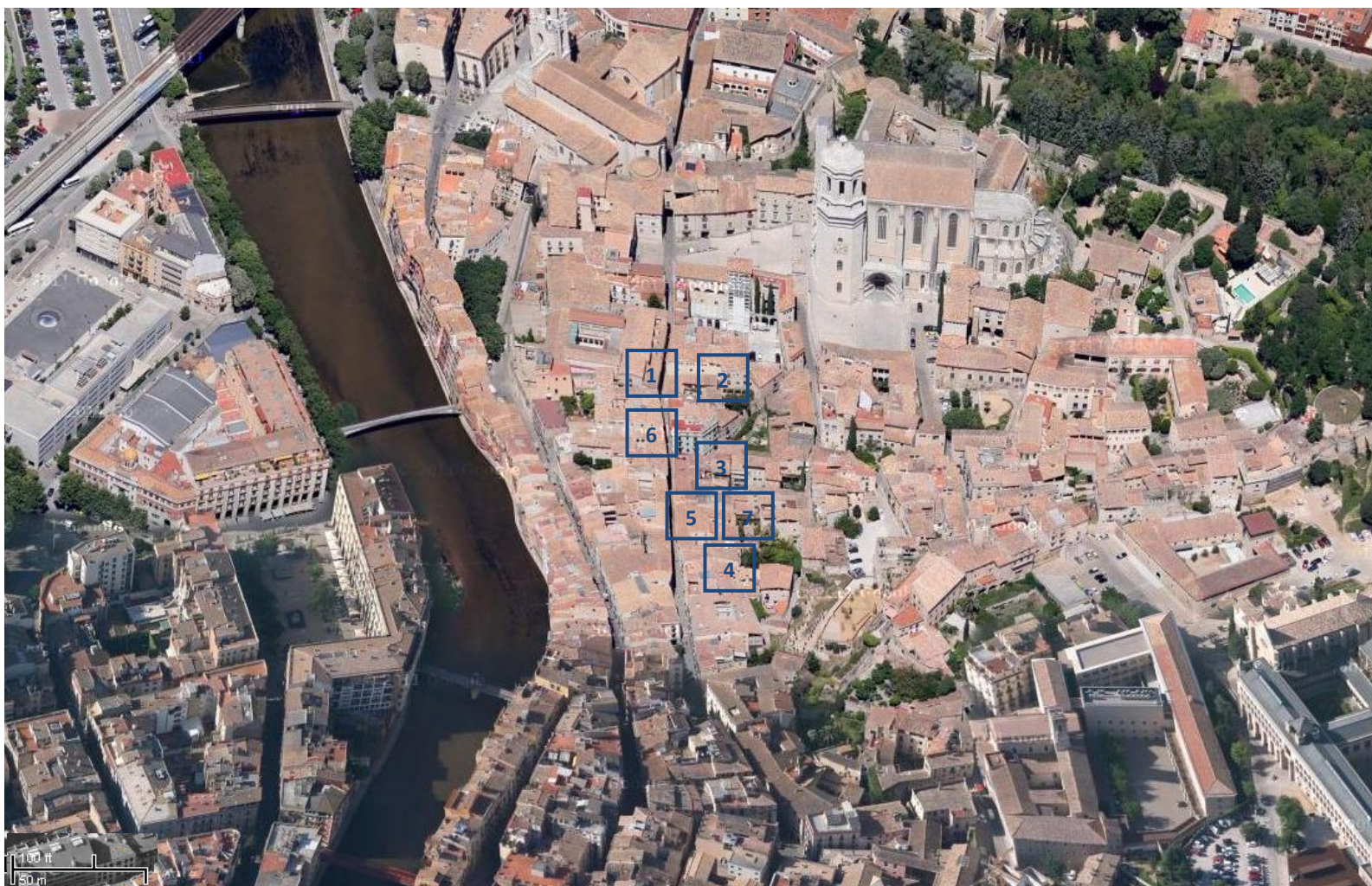
Elaboració: pròpia.

1 Call

2 Banys Àrabs

3 Torre Gironella

4 Cementiri Jueu

Il·lustració 6: Localització dels recursos patrimonials de Girona, 2

Elaboració: pròpia

1	2	3	4	5	6	7
C/ de la Força	C/ Cúndaro	C/ Sant Llorenç	Carreró d'Hernández	Museu d'Història dels Jueus	Casa Boschmonar	Carnisseria

Il·lustració 7: Localització dels recursos patrimonials de Barcelona

Font i elaboració: Ajuntament de Barcelona, 2007

Mitjans de transport per al desplaçament.

Per al desplaçament a dins de les ciutats, és pot realitzar el recorregut a peu, ja que gran part de les zones on transcorre són de caire peatonal. És possible també realitzar-les amb bicicleta o segway.

Per a recorre la distància que separa els dos nuclis urbans, es pot emprar un vehicle, el tren o el autobús.

Periodicitat d'utilització, ritme i duració dels desplaçaments històrics i actuals.

A nivell històric, els desplaçaments entre les dues ciutats i en aquestes mateixes, era a peu o amb carros tirats per animals de càrrega. No hi ha documentació sobre com Mossé Ben Nahman va dur a terme dits desplaçaments, ni de la duració d'aquets.

Actualment, la periodicitat, la freqüència i la duració va marcada pel motiu del desplaçament, així com el mitjà de transport emprat, ja sigui a nivell de locals com de visitants o turistes. Així mateix, en el casc antic de Girona i Barcelona la freqüència augmenta en el període d'estiu, ponts i esdeveniments, ja que són un dels principals llocs que es visiten en les dues ciutats a nivell turístic.

Eixos fonamentals.

Com ja s'ha comentat amb anterioritat, els espais principals són els nuclis històrics de Girona i Barcelona.

Fites i etapes principals del recorregut.

Degut a la proximitat entre les dues ciutats no és necessari l'establiment d'etapes.

En cas de realitzar un itinerari on per exemple, s'incloguin les localitats que no estan documentades, Narbona, Mallorca, Alguer, Nàpols, Rodes i Jerusalem; sí seria necessari l'establiment de diferents etapes per a facilitar la freqüentació del itinerari.

CONTEXT HISTÒRIC

Documentació i anàlisi per a la verificació de dades i determinació del traçat històric.

A continuació es du a terme una cerca de les dades bibliogràfiques existents de Mossé Ben Nahman, que permeten determinar quins són els principals espais per on va transcorre la seva vida tant a Girona com a Barcelona.

Feliu (1990), cita autors com Twersku, Scholem o Gottlieb per a exemplificar la consideració i el renom que es va guanyar Mossé Ben Nahman. En destaquen l'autoritat, la responsabilitat,

l'enginy, la pietat i la forta personalitat, convertint-lo en una de les figures més importants del judaisme català.

Mossé Ben Nahman va néixer el 1194 a Girona i va destacar per ser un dels grans intel·lectuals de l'època, ja que amb tant sols 16 anys ja havia començat la seva activitat literària. La pràctica de la medicina li va permetre guanyar-se la vida i estudiar filosofia. Tanmateix, és recordat per l'ampli estudi del Talmud, així com de la càbala, la filosofia mística i esotèrica pròpia del judaisme medieval. Les seves àmplies activitats i interessos, permeten tractar-lo de rabí, talmudista, cabalista, metge i filòsof (Bastons, 2009). Tanmateix, entre el 1210 i el 1216 va escriure els seus primers llibres (Feliu, 1990).

Va ser rabí de Girona i degut a la seva personalitat i coneixements, el reconeixen també com el líder espiritual de tot el judaisme català (Corcos, 1991).

Tot i la manca de documents que ho confirmin, s'especula que va anar a Narbona i a Lunel, grans centre cabalístics del moment. No hi ha dades exactes del període de temps que hi va estar.

Al tornar a Girona, va crear un cercle d'estudis cabalístics, que va desenvolupar-se de manera extraordinària gràcies a les seves ensenyances.

Mossé ben Nahman és recordat per un parell d'incidents de caire públic. El primer, dins de les pròpies estructures culturals i religioses del judaisme, on intervingué en la controvèrsia que les idees de Maimònides van provocar primer pel Llenguadoc i la Provença, i després per terres franceses i hispàniques el 1232 (Feliu 1990).

El segon esdevé un punt d'inflexió en la història del rabí, i de la història de les relacions entre les comunitats jueva i cristiana al nostre país. L'any 1263 el rei Jaume I va forçar Mossé Ben Nahman a defensar el judaisme enfront el cristianisme de manera pública. La disputa, ha esdevingut un episodi de gran interès per als historiadors, ja que també hi varen participar el rei i Fra Ramon de Penyafort, considerat l'introduïdor de la Inquisició papal a la Corona d'Aragó. Riera i Feliu (1985), destaquen el caràcter superior i autoritari del rei, prova de superioritat mostrada pel cristianisme sobre el judaisme, en temps de Jaume I. Tanmateix, Comay (1974) recull que era un sol jueu defensant les seves idees a un grup de més de 250 cristians. El principal conductor de la disputa, va ser el frare Pau Cristià, que tal i com destaca Chazan (1992) va portar idees per a provar les noves tècniques d'evangelització des del punt de vista cristià, però amb l'avantatge de ser convers del judaisme.

D'aquesta disputa, sobresurt també el fet que les còpies dels textos, en llatí i hebreu, no concorden en molts punts. La que està en text hebreu, es presenta escrita en primera persona pel mateix Mossé Ben Nahman i la que es va guardar als registres de la cancelleria, en llatí. El primer historiador que va analitzar els dos textos, P. Denifle va sentenciar de manera partidista, ell era d'ordre de predicadors, que Mossé ben Nahman tergiversava els fets i que calia regir-se per la versió en llatí, la autèntica. Aquesta contundència va suscitar la reacció de molts historiadors jueus, entre ells, Isidore Loeb. La seva anàlisi, també de caire partidista, conclouïa que el protagonista cristià tenia més motius i necessitat de mentir que el rabí, i que la versió bona era la hebrea i no la llatina. Tot i la publicació de més documentació lligada amb la disputa, no s'ha pogut establir quina de les dues versions és més fidel als fets. Tanmateix, cal afegir que tot i que la versió llatina està autenticada amb el segell i la firma de Jaume I, no està aclarit qui va redactar aquesta versió. Diferents historiadors, apunten que va ser el mateix fra Pau Cristià i que va ser ell que sol·licità el segell reial als textos. Per altra banda, tampoc hi ha garanties que el text hebreu vingui del mateix Mossé Ben Nahman i s'especula que un novel·lista jueu, la va estructurar en primera persona dos cents anys més tard, seguint un resum (Riera i Feliu, 1985).

Chavel (1995), destaca però, que aquesta tipologia de disputes al voltant dels fonaments del judaisme no eren únics a l'Europa medieval. El fet excepcional que distingeix aquesta disputa és va ser convocada i presidida pel rei Jaume I. Es va dur a terme en quatre sessions separades: divendres 20, dilluns 23, dijous 26 i divendres 27 de juliol de 1263. Tot i que la segona es va dur a terme al monestir, la resta van tenir lloc al Palau Reial. Els textos en hebreu del rabí, recullen que les diferents trobades van ser seguides per dignataris de l'església i l'estat, així com per jueus de la comunitat local. A part d'aquestes quatre sessions formals, el dissabte 4 d'agost es va realitzar una trobada més a la sinagoga, seguida per tota la comunitat jueva.

El rei Jaume I va garantir a Mossé Ben Nahman completa llibertat per al seu discurs i defensa de la religió, pel que ell va parlar amb una franquesa i una fermetat que va ofendre els representants presents de l'església. A tall de resum, afirmava les creences provinents del judaisme i fins i tot va tractar d'absurds alguns dogmes cristians relatius a la naturalesa de Déu. Desafiant la creença cristiana que entén a Jesús com un portador de la pau, dictaminava que des de la seva presència en el món, aquest s'ha vist semblat d'injustícies i odi. Seguint aquesta línia, defensava que veu en el cristianisme la religió que ha vessat més sang. Tot i això, els textos recullen que el rei va donar un regal de monedes com a recompensa abans de tornar a Girona (Corcos, 1991).

Tot plegat va suscitar la ira dels Dominicans, que un any més tard, el 1265, van reclamar davant la Inquisició, amb el pretext que les idees exposades pel rabí representaven una ofensa. Es va ordenar la crema dels escrits, també sota el pretext de la blasfèmia. Jaume I va proposar que fos exiliat per dos anys, tot i que la idea no va satisfer els frares, que consideraven que era una pena molt lleu (Bastons, 2009).

El debat entre les dues religions va causar molt ressò a Europa i va tenir conseqüències negatives també per a les comunitats jueves catalanes: crema i censura de llibres hebreus, obligació d'escoltar les prèdiques dels dominics, etc. (Riera i Feliu, 1985).

Amb 72 anys, Mossé Ben Nahman va sortir de Girona cap a la terra sagrada, on no va arribar fins el 1267, empès per la voluntat de complir amb el precepte de "morir a la terra mare d'Israel", tal i com comenta en una de les cartes que va escriure als seus fills..

Tot i no tenir dades per a contrastar-ho, es creu que va fer el viatge per mar, ja que en algunes de les seves cartes parla d'una travessa llarga i marítima. S'especula que va anar cercant comunitats jueves, tals com Mallorca, l'Alguer, Sicília, Nàpols i Rodas.

Degut al resultat de les creuades i la invasió Tàtar dels pobles d'Israel, el rabí va anar a Jerusalem, on va organitzar una comunitat i va establir una sinagoga. Aquesta, ha sigut l'únic edifici d'aquestes característiques a la ciutat durant dècades. El 1268 es va traslladar a Sant Joan d'Acre (Akko), on va passar els seus últims dies. Durant aquest període, va escriure un lúcid comentari sobre la Bíblia i el sermó de Roix ha Xanà (Any Nou jueu), fets pel que se'l recorda. Pel que fa al comentari de la Bíblia, afegir que va analitzar l'estructura i l'ordre narratiu, afirmant la creença que Déu havia dictat tota la Torà a Moisès (Corcos, 1991). Va morir l'any 1270.

A tall de resum doncs, quan parlem de Mossé Ben Nahman, Nahmànides o Bonastruc de Porta, ens referim a un gran representant de la Girona jueva i a una de les figures més emblemàtiques del judaisme medieval d'Occident.

Una proposta de cronologia dels fets seria la següent:

- 1194 → Mossé ben Nahman neix a Girona.
- 1210 - 1216 → Escriu els seus primers llibres.
 - Període en que es creu que va estar a Narbona i Lunel.

Entre Girona i Barcelona.

- 1232 → Controvèrsia dins de les pròpies estructures culturals i religioses del judaisme
- 1263 → Disputa de Barcelona, entre Moshé ben Nahman i Fra Pau Cristià al Palau Reial i al monestir.
 - Divendres 20 de juliol
 - Dilluns 23 de juliol
 - Dijous 26 de juliol
 - Divendres 27 de juliol
 - Dissabte 4 d'agost
- 1265 → Sortida de Catalunya
- 1265 - 1267 → Jerusalem
- 1268 → Sant Joan d'Acre
- 1270 → Mort

Significat i simbologia del itinerari.

Esdevé un itinerari representatiu per a comunitats jueves i per als propis gironins, evocador també de la història de la ciutat i d'un dels seus personatges més il·lustres. Tanmateix, de rellevància per a persones interessades en la història i la cultura jueva.

Rituals rellevants.

A destacar la celebració del Xabat, la festa de l'any nou i l'oració matinal obligatòria a tots els homes jueus. Així mateix, les dones de la família encenien llànties i els homes feien pregàries i resos a la sinagoga.

Valors suggestius.

Aportació de valor històric i cultural, i aproximació a un àmbit cultural i tradicional força desconegut pel gran gruix de població .

Dinàmiques generades.

A detallar un cop iniciat el projecte.

CONTEXT PATRIMONIAL

Contingut patrimonial.

A continuació es du a terme una identificació de tots els recursos patrimonials inclosos en l'itinerari.

1. Material.

A Girona, trobem els següents espais:

- a. Carrer de la Força, antic carrer de Sant Llorenç.
A l'alçada del número 33, espai a les porta on antigament es dipositava el *mezuzà*.
- b. Carrer Cúndaro: epicentre del call.
- c. Carrer Sant Llorenç: també al epicentre del call.
- d. Carreró d'Hernández, segellat. Només es veu des del Museu d'Història dels Jueus.
- e. Museu d'Història dels Jueus, entrant pel Centre Bonastruc ça Porta, al Carrer de la Força número 8, espai que va acollir la darrera sinagoga de la ciutat, clausurada per força el 1492 a causa de l'expulsió.
- f. Casa Boschmonar, al número 21 del carrer de la Força, on al segle XI hi havia ubicada la gran sinagoga de Girona, activa fins als anys 20 del s. XV.
- g. Banys Àrabs: emprats també per la comunitat jueva com a banys d'immersió ritual per a la purificació (micvé).
- h. Cementiri: ubicat a la falda nord-est muntanya de Montjuic.
- i. Torre Gironella: espai on es van tancar durant disset setmanes un gran nombre de jueus gironins, arrel dels avalots de 1391.
- j. Carnisseria, situada a l'espai que avui ocupa el pati interior del Museu d'Història dels Jueus, tocant amb l'actual carreró d'Hernández.

A Barcelona, recollim els següents a la zona del Call Major:

- a. Carrer del Call.
- b. Carrer de Sant Honorat.
- c. Carrer de Sant Sever.
- d. Placeta de Manel Ribé.
- e. Carrer de Marlet.
- f. Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call.
- g. Carrer Banys Nous, 10: antic banys jueus per a homes.

Del Call menor només es conserva la volta del Remei.

2. Immaterial.

L'aura que es percep del passat judaic en els indrets de l'antic call, als diferents llocs en els quals se situa l'itinerari (Girona, Barcelona, etc...)

3. Ambiental.

En ambdues ciutats, les traces del call o barri jueu. Tanmateix, mencionar que en el territori que transcorre l'itinerari no hi ha cap espai de caire natural.

4. Titularitat, gestió i protecció.

El patrimoni esmentat amb anterioritat, és titularitat d'ens públics, pel que s'encarreguen també de la seva gestió i protecció.

5. Estat de conservació.

El Call gironí destaca per ser un dels més ben conservats d'Europa. Tot i que d'alguns d'ells només en queden parts o les restes, els recursos existents mencionats no destaquen per tenir grans problemes de conservació. Esmentar que el Barri Vell de Girona compta amb el Pla Especial de Conservació i Reforma Interior del Barri Vell, del 1883.

Tanmateix, en el cas de Barcelona, esmentar que l'Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella està duent a terme projectes de rehabilitació dels habitatges del barri.

Béns principals i secundaris.

Els béns recollits en l'apartat anterior són considerats els béns principals del itinerari. Tanmateix, ambdues ciutats disposen d'un ampli llegat patrimonial, que tot i no formar part de la temàtica del itinerari poden ser visitables. A nivell gironí per exemple, es pot citar com a secundari la catedral (s. XI) de la ciutat o l'església de Sant Pere de Galligants (s. XII) , ja presents a la ciutat en el període jueu però que no tenen rellevància en la proposta formulada. Així mateix, a la Catedral, el Tapís de la Creació conté la primera imatge ideal dels personatges jueus, probablement inspirada en els que circulaven per la ciutat ver el segle XI.

AGENTS

Grau d'implicació de les poblacions.

A detallar un cop iniciat el projecte.

Cal fer palès que la possibilitat d'interès és alta, ja que la temàtica escollida forma part de la història del municipi. Aquest fet també es pot veure afavorit pel fet de tenir un representant en l'equip multidisciplinari que du a terme el projecte.

Grau d'implicació de les autoritats, organismes gestors i entitats reguladores de recursos.

Com en el cas anterior, també cal detallar-ho un cop iniciat el projecte.

Es cerca una implicació màxima a nivell òptim, que permeti un treball conjunt i ben planificat. Així mateix, la inclusió de diferents tècnics i representats de les entitats i organismes al equip, permet donar veu i vot a tots els organismes implicats.

Gestor i personal de contacte.

Com a ens gestor es proposa el Museu d'Història dels Jueus de Girona, ja que és un espai ja conegut i amb renom. Tanmateix, disposa d'uns horaris i personal de contacte, que permeten un enllaç directe amb qualsevol visitant o turista.

Cooperació internacional.

No necessària. En cas d'incloure les ciutats no documentes, parlariem d'un itinerari cultural d'un àmbit major, amb unes característiques molt diferents. En aquest cas, la cooperació entre països i continents seria un element necessari.

CONTEXT TURÍSTIC

Modalitat.

L'itinerari proposat es planteja per a realitzar-lo de les tres maneres possibles:

1. Lliure: amb el suport de material, permetent obtenir un bagatge a nivell cultural i històric. En el cas de Barcelona, aquesta seria la única modalitat possible, ja que el nombre de recursos no és tant abundant com a Girona i no es planteja la necessitat de dur a terme una visita guiada.
2. Guiada: a la ciutat de Girona, amb la implicació de l'Associació de Guies de Girona, inclosos també en l'equip multidisciplinari establert per a la planificació del projecte.
3. Mixta: possibilitat de realitzar una visita guiada a la ciutat de Girona i amb modalitat lliure per Barcelona.

Elements de suport: senyalització, centres d'interpretació, guiatge, etc.

Es planteja l'ús d'elements de suport variats, que orientin al visitant independentment de la modalitat que escullin per a realitzar l'itinerari.

En primer lloc, cal emprar una senyalització tant al centre de Girona com al de Barcelona, que permeti seguir l'itinerari sense necessitat de cap guia i que reculli els principals detalls dels recursos que es visiten. S'utilitzaria senyalització de:

1. Posició: en els recursos recollits en l'apartat de patrimoni material.
2. Direcció, conduint al visitant d'un recurs a l'altre, ja sigui a peu o amb vehicle. Arreu de la ciutat, sobretot en el cas antic.
3. Informativa, aportant informació bàsica i concreta dels elements més significatius, detallats en el apartat de béns principals i secundaris.

En aquesta línia, l'ús de QR i/o aplicacions per a telèfons intel·ligents, ajudarà a dirigir i documentar els visitants que duguin a terme l'itinerari. L'ús de les noves tecnologies permet l'accés de manera senzilla i còmoda a la informació. Així mateix, dita informació pot ésser molt més àmplia que la aportada en la mateixa senyalització.

L'edició de fulletons i guies amb una informació completa i detallada cal tenir-les presents en cas de tenir pressupost.

Com a principal centre d'interpretació, es proposa el Museu d'Història dels Jueus de Girona, punt neuràlgic del itinerari i principal organisme de la matèria a la ciutat.

Com ja s'ha comentat al punt anterior, s'establirien visites guiades a la ciutat de Girona, coordinades amb l'Associació de Guies de la ciutat.

En darrer lloc, tenir present que tot aquest material ha d'incloure el logotip proposat i mantenir un disseny i una estètica similar, ja que en cas contrari, desconcertaria al visitant.

Anàlisi de la oferta de serveis bàsics: punts d'abastiment i descans.

La ciutat de Girona compta amb una àmplia oferta pel que fa a l'allotjament, la restauració i els serveis complementaris destinats a turistes i ciutadans.

A nivell hotel·ler, l'any passat comptava amb un total de 1.666 places, repartides en diferents categories. Tal com ens mostra la taula següent, observem que els hotels de quatre estrelles són els que ofereixen més places als turistes que visiten la ciutat, tot i que els superen en nombre els hostals i les pensions.

1 estrella		2 estrelles		3 estrelles		4 estrelles		5 estrelles		Hostals i pensions		TOTAL	
N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P
2	289	2	89	3	255	8	1.033	0	0	12	359	28	1.666

N = Nombre / P = Places

Taula 3: Establiments d'allotjament gironins per categories, 2012

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Elaboració: pròpia

Cal fer palesa la creixent oferta d'oci de la ciutat, que juntament amb el sector comercial i de restauració configuren una ciutat molt diversificada. Les darreres dades de l' Idescat, de l'any 2000, recullen un total de 202 restaurants i bars.

Cal destacar el fet que entre les ciutats de Barcelona i Girona l'oferta complementària és també abundant, pel que no hi ha problema en cas de realitzar l'itinerari complet entre les dues ciutats, ja que trobem nombrosos punts d'abastiment entre ambdues ciutats.

La ciutat de Barcelona disposa d'una oferta molt més àmplia que en el cas gironí, tant pel que fa a allotjaments com restauració. Analitzant per exemple, el nombre d'establiments hotelers veiem el següent:

1 estrella		2 estrelles		3 estrelles		4 estrelles		5 estrelles		Hostals i pensions		TOTAL	
N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P
33	2.010	38	3.488	110	14.214	132	31.719	21	8.227	218	5.323	552	64.081

N = Nombre / P = Places

Taula 4: Establiments d'allotjament barcelonins per categories, 2012

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Elaboració: pròpia

De restaurants i bars, també l'any 2000, com en el cas de Girona, n'hi havia un total de 4.253.

A tall de resum doncs, tant Girona com Barcelona disposen d'una oferta adequada per cobrir possibles necessitats dels visitants i turistes que duguin a terme l'itinerari, tant de punts d'abastiment com de descans.

Anàlisi de la demanda potencial

Cal tenir present la tipologia de públic a la que ens dirigim. Per a poder a perfilar les campanyes de promoció i a orientar-les degudament, és necessari establir una segmentació dels diferents perfils de visitants i turistes.

En primera instància, diferenciar els beneficiaris del públic. Com a beneficiaris tindríem:

1. Sector cultural de les ciutats de Girona i Barcelona : aquest sector es pot beneficiar de la presència del itinerari, aportant un element diferenciador a les ciutats i posicionant-les en el marc del turisme jueu.
2. Empreses locals d'allotjament, restauració i comerç: afavorir també els establiments de restauració i allotjament, així com el sector comerç de les ciutats.

El públic, el podem dividir en real i potencial, segmentant més la demanda:

1. Real: públic interessat en la història jueva i els seus personatges històrics.
2. Potencial: estudiants i amants de la història de Catalunya i el sud de França, sector cultural de Catalunya i sud de França, turistes culturals que viatgen a Catalunya. Visitants i turistes que visiten les ciutats de Girona i/o Barcelona.

Capacitat de càrrega

Tot i que els centres de les ciutats són espais oberts, cal procurar sempre no superar la capacitat de càrrega, cercant el benestar dels visitants i al mateix temps, vetllant per la protecció del patrimoni i l'entorn.

4.2.3. A posteriori

Estratègia de comunicació, promoció i comercialització.

1. Interna

Com ja s'ha comentat, s'utilitzaran les tecnologies socials per fer més productius els processos i fluxos de treball. A través d'un grup de treball virtual emprant una intranet, es posarà en

comú tot el desenvolupament del projecte perquè tots els membres sempre sàpiguen en quina fase es troba el projecte.

L'ús de les tecnologies 2.0, tals com el correu electrònic, s'orientarà també a nivell intern, forjant relacions més pròximes entre els integrants de l'equip. D'aquesta manera es fomentarà la transparència i es potenciarà la involucració d'aquests en el projecte.

Es realitzaran reunions periòdiques, cada per prendre decisions, repartir tasques i actualitzar el pressupost. Serviran també per a mantenir informat tot l'equip de l'estat del projecte.

2. Externa

L'estratègia de comunicació externa es centrarà en la relació amb els ciutadans i els ens culturals. Es parteix de la base que el pressupost és zero, tot i que s'adjunten propostes amb cost.

La campanya de promoció es basarà sobretot en potenciar de forma intensa l'ús de les xarxes socials, amb campanyes publicitàries de cost zero a través d'aquestes, orientades a cercar una participació i una àmplia difusió. Per tant, la campanya publicitària s'orientarà principalment cap a canals on-line, però també es tindran en compte canals tradicionals. En aquest sentit, es formulen les següents propostes:

- a) Presència en xarxes socials: Facebook i Twitter, enteses com les plataformes més utilitzades. Destacar el fet que les xarxes socials són canals oberts les 24 hores, permetent un contacte directe amb el públic de manera àgil i transparent.
Es poden dur a terme sortejos de visites guiades que incentivin el debat i el coneixement del itinerari.
- b) Publicitat gràfica, tal com fulletons o edicions de llibrets. Aquests es poden distribuir en establiments, museus, oficines de turisme, i espais patrimonials de les ciutats de Girona i Barcelona, però també a Besalú o a Castelló d'Empúries, ciutats lligades a la història jueva.
- c) Els integrants de l'equip de treball, tals com el tècnic de l'Ajuntament de Girona o l'Associació de guies de Girona, utilitzaran també els seus propis canals per fer difusió del itinerari.
- d) S'enviaran notes de premsa als diaris i ràdios, tant a nivell local, comarcal com nacional.
- e) Es convocarà una roda de premsa 5 dies abans de posar en funcionament l'itinerari per presentar-lo degudament.
- f) Es poden concertar entrevistes de ràdio en ambdues ciutats.

- g) Notificació als mitjans culturals i turístics perquè incloguin l'itinerari en les seves propostes i/o agendes.

3. Aspectes lingüístics

S'estipula que la informació facilitada sigui en català, castellà, anglès, francès, alemany i hebreu. Es tenen en compte les llengües més properes a nivell geogràfic, així com l'hebreu, llengua parlada en les cultures jueves.

En cas de cercar l'optimització de l'espai en l'edició de fulletons o material, es poden agrupar les tres primeres llengües i les tres últimes.

Control operatiu dels resultats.

S'ha de tenir en compte un control un cop formulat i aplicat el projecte. Cal que l'equip de treball es continuï reunint per contrastar els resultats i seguir vetllant per la funcionalitat del itinerari. Aquest fet, permetrà també observar possibles problemes o contratemps, permetent buscar una solució a aquets. En aquesta línia, es poden aplicar possibles modificacions al llarg del desenvolupament del itinerari.

4.2.4. Durant tot el procés

Cal tenir present que al llarg de tota l'estructuració del itinerari, és necessària una **coordinació** a nivell intern, que permeti un coneixement de totes les accions a tots els integrants del projecte. Com ja s'ha comentat, es poden establir reunions paròdiques, per exemple quinzenalment, i augmentar o reduir la freqüència segons necessitat. Aquestes, han de permetre que tothom conegui què s'està duent a terme i recollir opinions diferents que poden aportar noves perspectives. Eines ja esmentades com el correu, un calendari comú o una intranet on tothom tingui accés ajudaran també a mantenir una bona coordinació al llarg del projecte.

En darrer lloc, cal no oblidar el fet de mantenir un **control i un seguiment** durant tot el procés, tant en la creació de l'itinerari com un cop portat a la pràctica. Aquest control permetrà evitar possibles errors o fer rectificacions en casos que es cregui oportú. Es pot definir una persona encarregada d'aquest control, que reguli durant tot el procés que les accions es duguin a terme en els períodes establerts i que no sorgeixi cap imprevist.

5. CONCLUSIONS

Els itineraris culturals, tema d'actualitat a nivell mundial

L'ampli ventall d'informació, estudis, projectes i congressos sobre aquesta temàtica denota la importància i el ressò que han adquirit els itineraris culturals en les darreres dècades. Aquest fet es veu reforçat per el interès de les grans organitzacions per definir i acotar la terminologia, així com per autors i estudiosos que aporten també el seu gra de sorra. Val a dir doncs, que la presència de material teòric és realment àmplia, fet que permet contrastar i ampliar projectes i estudis engrandint el bagatge sobre aquesta temàtica. En aquest sentit, cal destacar la preocupació i el interès sobre els itineraris culturals a l'àrea iberoamericana, territori on s'han desenvolupat notòriament anàlisis i aplicacions.

Seguint aquesta línia, recalcar la importància dels reconeixements de la UNESCO en matèria d'itineraris culturals, ja que aquets vetllen per la conservació dels mateixos però alhora aporten una vessant de caire turístic, econòmic i social, donant un valor afegit als itineraris. Tanmateix, destacar que la rellevància de la temàtica du a que aquestes grans organitzacions portin a terme projectes i accions encarades al desenvolupament d'itineraris culturals que permetin conservar i revaloritzar patrimoni.

Cal fer palesa la importància dels itineraris que transcorren pel territori català, ja que com s'ha vist amb anterioritat, les propostes són nombroses i variades. Tanmateix, al observar itineraris creats per a potenciar el patrimoni o el territori a nivell turístic, val a dir que s'ha treballat molt a nivell de recurs però no de producte. Aquest fet, deriva en l'existència de moltes propostes, tant de rutes com d'itineraris, però poques amb una funcionalitat i ús. A tall d'exemple, el Camí de Santiago esdevé un dels principals itineraris de caire històric, amb renom i èxit, però altres com el *Domus Templi*, proposta creada per conèixer algunes de les cases dels templers, no és massa coneguda ni per locals ni per turistes.

La història jueva de Catalunya i el turisme

El llegat jueu present al país és ampli, tot i que en molts casos prevalen altres recursos o temàtiques que deixen a l'ombra aquesta part de la història del país. De la mateixa manera que en ciutats com Girona i Besalú la temàtica jueva és part fonamental de la cultural i el turisme del municipi, trobem altres casos, com per exemple Barcelona, que disposen de recursos d'aquesta temàtica però que sovint són poc valorats per ciutadans i turistes.

L'esforç emprat per moltes administracions i entitats permet posicionar i revaloritzar aquesta part de la nostra història. Tanmateix, hi ha molt camí per fer en aquest sentit, ja que com s'ha vist, són molts els pobles catalans que tenen un passat jueu però que no aprofiten la rellevància d'aquesta part de la història.

El model per a la creació d'itineraris culturals

En primer lloc, cal tenir present la gran quantitat d'aportacions i matisos aportats per organitzacions i autors a l'hora d'establir una eina per a documentar i crear itineraris culturals. De les propostes analitzades, sobresurt el fet que pocs recullen la globalitat dels elements que representen un itinerari. A tall d'exemple la Carta del ICOMOS (1999) dóna molta importància al context físic i històric però no recull temes com el finançament de l'itinerari o punt encarats a la gestió d'aquest. La Carta, és una eina pensada més per a la catalogació d'un itinerari ja creat, tot i que al mateix temps ens ajuda a la seva definició en cas que no existeixi. En aquest sentit, la Carta conté alguns apartats, tals com la implicació de la població i els agents, que no es poden determinar si encara no s'ha dut a terme el projecte.

Altres autors concentren les seves aportacions en eines de suport als visitants que duen a terme l'itinerari, en la importància dels agents o en la coordinació interna i externa d'aquets. Sovint, una mirada més encarada a la gestió dels itineraris o a treure'n un rendiment turístic i/o econòmic.

Tot plegat, denota la necessitat d'establir elements comuns i exclusius entre les aportacions i crear un model que reculli el més rellevant d'aquestes.

Seguint en aquesta línia, les contribucions d'organitzacions i autors no es recullen de manera separada per temàtiques, ajudant al lector diferenciar els amplis àmbits necessaris per determinar un itinerari. Les organitzacions i autors ho detallen mitjançant explicacions o enumeren els elements que cal tenir presents o que cal incloure. És per aquest motiu que el model aportat recull tots els elements subdividits en grans etapes i apartats, que permeten diferenciar els temes reunits i en faciliten la comprensió i el ús. Amb això, aconseguim que les dades i accions quedin agrupades, definit una estructura pròpia i singular.

Cal afegir que s'ha observat que l'ús de terminologia és diferent segons l'autor o la organització. A tall d'exemple, Martorell parla de l'intangible i el tangible, i la Carta del ICOMOS de material i immaterial.

Es cerca doncs, aportar una mirada turística sobre aspectes culturals, on sovint es recull una àmplia vinculació a la conservació i la preservació dels recursos però en molts casos oblida la vessant turística. Així mateix, fer palès el fet que la proposta de model de creació d'itineraris culturals pot ésser d'utilitat per a projectes europeus que es troben actualment en desenvolupament.

La proposta d'itinerari sobre Mossé Ben Nahman

Tot i ser una proposta de caire subtil, l'itinerari proposat s'entreveu com una bona eina per donar a conèixer la història jueva del país, així com un dels seus personatges més emblemàtics. Tanmateix, pretén unir el patrimoni de les ciutats de Barcelona i Girona, cercant una connexió a través d'aquesta temàtica i potenciant la vessant turística de la història jueva en ambdues ciutats.

La singularitat del tema escollit és un factor a destacar, ja que a data d'avui, no hi ha desenvolupat cap itinerari al voltant de la vida de Mossé Ben Nahman, malgrat la rellevància del personatge. Així mateix, fer palès el fet que tot hi haver-hi itineraris sobre la temàtica jueva, no són massa coneguts ni emprats pels visitants i turistes. Aquests fets, reforcen la idea de que la proposta giri entorn a la història jueva de Catalunya i en especial, a un dels seus personatges més destacats. Tot i ser tant sols una proposta, es pretén que sigui una primera pedra per a desenvolupament de projectes de caire similar.

El llegat jueu forma part de molts pobles i ciutats catalanes tot i que durant molt de temps ha estat oblidat. Amb l'itinerari també es vol crear un interès sobre aquesta temàtica, que tot i ser desconeguda per molts, ens toca de ben a prop. Es cerca doncs, una revalorització del patrimoni que en fomenti el coneixement entre la població local.

En darrera instància, afegir que la realització de la proposta d'itinerari cultural, permet veure errades en el model aportat. Per exemple, els equips d'investigació multidisciplinaris, s'havien establert en l'aparat de "durant tot el procés" i al llarg del redactat de la proposta s'ha cregut convenient estipular dits equips al inici del projecte. Cal doncs, que els equips estiguin configurats ja al principi i que es mantinguin durant tot el procés de creació i gestió del itinerari.

6. BIBLIOGRAFIA

Llibres, articles, revistes,, documents i imatges.

Ajuntament de Barcelona (2007). *Barcelona fa la senyalització història del seu antic Call Medieval*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Alberch, R. (1992). Les juifs de Gérone. Dins *Cinq siècles de vie juive à Gérone: actes du colloque 20-21 novembre 1988* (1ra ed., p. 23 - 24). Paris: Éditions Hispaniques.

Armengol, M. (2013). *Jueus a Catalunya*. Dins *Sàpiens*: número 128. Barcelona: Sàpiens publicacions.

Ba stons, T. (2009). Bonastruc de porta. *El Punt, Edició Sant Narcís*, , 18. Girona: El Punt Avui.

Canal, E, Canal, J, Nola, J i Sagrera, J .(2006). La forma urbana del call de Girona. Girona: Ajuntament de Girona.

Comay, J. (1974). *Who's who in jewish history* (1ra ed.), Padstow: Oxford University Press

Consell d'Europa. (2007). *Itinerarios culturales europeos*. Barcelona: Centro Editor PDA.

Corcos, G. (1991). *Dictionary of jewish biography* (1ra ed.) Israel: The Jerusalem Publishing
cultural i de les formes de recompte dels turistes culturals.

Chavel, C. D. (1995). *The disputation at barcelona* (1ra ed.). United States of America: Shilo Publishing House.

Chazan, R. (1992). Le rabbin moshe ben nahman et la controverse de barcelone. Dins *Cinq siècles de vie juive à gérone: Actes du colloque 20 -21 novembre 1988* (1ra ed., p. 121 - 126). Paris: Éditions Hispaniques.

- Donaire, J. (2008). *Turisme cultural: entre l'experiència i el ritual*. Bellcaire: Vitel·la.
- Donaire, J. (2010). *Itinerarios culturales: la experiencia del camino de los diamante*. (1ra ed). Girona: Documenta Universitaria.
- Feliu, E. (1990). Quatre lletres de Mossé Ben Nahman. Dins *Associació d'estudiosos del judaisme català* (4ta ed., p. 69 - 94). Tàrrrega: Servioffset.
- Fuentes, M. (2011). ¿Itinerarios cultural o ruta turística?. Instituto de Investigación del Patrimonio Cultural. Lima: Universidad Ricardo Palma.
- Galí, N. (2010). *Itinerarios culturales: la experiencia del camino de los diamante*. (1ra ed). Girona: Documenta Universitaria.
- Generalitat de Catalunya. (2009). *Atles del turisme a Catalunya: mapa nacional dels recursos turístics intangibles*. Barcelona: Direcció General de Turisme.
- Generalitat de Catalunya. (2010). *La Catalunya dels monarques: l'esplendor medieval (1200-1500)*. Barcelona: Direcció General de Turisme.
- Generalitat de Catalunya. (2010). *Submarca 5.3: Catalunya jueva*. Barcelona: Direcció General de Turisme.
- Grande, J. (2001). Las rutas temáticas: una estrategia en la producción del turismo cultural. Dins *Actas del congreso internacional de itinerarios culturales: Santiago de Compostela 14-17 de noviembre de 2000* (p. 109-120) Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Guia, J., Aulet, S., Galí, N., Mundet, L., Tresserres, J., & Vidal, D. (2001). *Gestió d'itineraris culturals: Estructures de gestió i plans d'acció*. Document no publicat.

Hernández, J. (2011). Los caminos del patrimonio: rutas turísticas e itinerarios culturales. PASOS Vol.9, 225-236.

ICOMOS. (1994). *Routes as a part of our cultural heritage: reunion d'experts*. ICOMOS.

ICOMOS. (1999). Carta Internacional d'Itineraris Culturals.

Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. (2009). *Anàlisi de les definicions de turisme*

Jansen-Verbeke, M., Priestley, G., i Russo, A. (2008). *Cultural resources for tourism: patterns, processes and policies*. New York: Nova Science Publishers.

Leroy, B. (1992). Les juifs dans les royaumes chrétiens ibériques à la fin du moyen age: vie communautaire et vie sociale. Dins *Cing siècles de vie juive à Gérone: Actes du colloque 20-21 novembre 1998* (1ra ed., p. 13 - 22). Paris: Éditions Hispaniques.

Martorell, A. (2012). *Itinerarios culturales y patrimonio mundial: el patrimonio como factor de interrelación o conectividad cultural*. Tesi doctoral, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2012.

Mora, V, Hosta, A, Serra, T, Fauró, M i Sagarra, N. (2009) La Catalunya jueva: viatge per les terres d'Edom. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Morère, N. (2012). Sobre los itinerarios culturales del ICOMOS y las rutas temáticas turístico-culturales. Una reflexión sobre integración en el turismo. *Revista de anàlisi turístic*, n.13. 57-68

Planas, S i Forcano, M. (2009). *A History of Jewish Catalonia: the life and death of Jewish communities in medieval Catalonia*. Girona: Ajuntament de Girona.

Pulido, J. (2006). ¿Por qué no funcionan turísticamente algunos itinerarios o rutas culturales?

Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, 60 110-113.

Richards, G. (1996). *Cultural tourism: global and local perspectives*. New York: The Haworth

Richards, G. (2011). *El desarrollo del turismo cultural en europa*. Estudios turísticos (150), 3-13.

Riera, J., i Feliu, E. (1985). *Disputa de Barcelona de 1263 entre mestre Mossé de Girona i Fra*

Pau Cristià (1ra ed.). Barcelona: Columna edicions.

Smilévitch, É., & Ferrier, L. (1984). *La dispute de Barcelone* (4ta ed.). Lagrasse: Éditions Verdier.

Torrent, Eva. (2013). Elaboració del logotip sobre la proposta d'itinerari cultural de Mossé Ben

Nahman.

Vàzquez, E. (2006). *Les portes del Call*. Girona: Ajuntament de Girona.

Pàgines web.

Ajuntament de Girona. (2013). Ajuntament de Girona. Recuperat 8 juliol 2013, des de

<http://www2.girona.cat/ca>

Ajuntament de Girona. (2013). Patronat Call de Girona. Recuperat 17 maig 2013, des de

<http://www.girona.cat/call/cat/index.php>

Council of Europe. (2002). The council of europe cultural routes programme. Recuperat 06

maig 2013, des de <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=289691&Site=COE>

Council of Europe. (2012). Council of Europe. Recuperat 30 maig 2013, des de

<http://hub.coe.int/>

Council of Europe. (2012). Culture, heritage and diversity. Recuperat 5 juny 2013, des de http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/default_en.asp

Council of Europe. (2012). The Council of Europe Cultural Routes Programme. Recuperat 5 juny 2013, des de <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=289691&Site=COE>

Council of Europe. (2012). The European Route of Jewish Heritage. Recuperat 20 juliol 2013, des de http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/jewish_en.asp

Council of Europe. (2013). Institut Europeen des Itinéraires Culturels. Recuperat 28 maig 2013, des de <http://www.culture-routes.lu>

European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage. (2008). European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage. Recuperat 17 juny 2013, des de <http://www.jewishheritage.org/>

Generalitat de Catalunya. (2012). Atlas del Turisme a Catalunya: mapa nacional de l'oferta i els productes turístics. Recuperat 10 juny 2013, des de <http://www.ub.edu/mapaturismecat/ARTS/125.html>

Generalitat de Catalunya. (2013). Institut d'Estadística de Catalunya. Recuperat 18 agost 2013, des de <http://www.idescat.cat/>

Generalitat de Catalunya. (2013). Patrimoni Gencat. Recuperat 13 agost 2013, des de <http://www20.gencat.cat/portal/site/Patrimoni/menuitem.6a2dec9a300f68a8cd0181dfb0c0e1a0/?vgnextoid=3f04e5d8ecb39210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=3f04e5d8ecb39210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall&contentid=8c9bb115c7d7a110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>

International Council On Monuments and Sites. (2013). International Council On Monuments and Sites. Recuperat 28 abril 2013, des de <http://www.icomos.org>

Urban Cultours. (2002). Urban Cultours. Recuperat 2 agost 2013, des de <http://www.urbancultours.com/>